

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра мовної та психолого-педагогічної підготовки

Допущено до захисту

Завідувач кафедри
д. психол. н. професор
Ю. О. Асєєва
(підпис)

«_____» _____ 2025 р.

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістр**

Зі спеціальності 053 Психологія
(шифр та найменування спеціальності)

За освітньою програмою «Практична психологія»
(назва освітньої програми)

**На тему: «СИСТЕМА ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В
УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА»**

Виконавець:

здобувач групи бзф12/1 ЦЗФН

Гагауз Віталій Миколайович
/підпис/

Науковий керівник

к. пед. наук, доцент,

доцент кафедри МППП

Шиліна Наталія Євгенівна
/підпис/

Одеса 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ	
1.1. Еволюція теоретико-психологічних підходів до вивчення цінностей.....	8
1.2. Психологічна сутність понять «цінність», «ціннісна система» та «ціннісні орієнтації».....	19
Висновки до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	
2.1. Соціально-психологічні чинники формування цінностей студентської молоді.....	30
2.2. Психологічні наслідки воєнного стану та трансформація ціннісної системи молоді.....	37
Висновки до розділу 2.....	46
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ	
3.1. Організація та методики дослідження.....	48
3.2. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження.....	56
Висновки до розділу 3.....	67
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Сучасна Україна перебуває в умовах глибокої трансформації суспільства, головним чинником якої стала війна. Воєнні події спричинили переоцінку життєвих орієнтирів, загострили потребу у духовній єдності, солідарності й відповідальності. Студентська молодь є найбільш чутливою до цих процесів групою, адже саме в юності формується система цінностей, що визначає подальший світогляд і життєву спрямованість. Молоді люди водночас проходять етапи вікового самовизначення і долають колективну кризу смислів, зумовлену суспільною нестабільністю. Тому їхня ціннісна система є своєрідним індикатором ширших соціально-психологічних тенденцій і відображає стан суспільної свідомості в період змін.

Дослідження системи цінностей студентської молоді в умовах трансформації суспільства має важливе значення для розуміння того, які орієнтири підтримують її життєстійкість, віру в майбутнє, здатність до самореалізації та соціальної активності. Актуальність теми зумовлена потребою наукового осмислення тенденцій ціннісних змін, виявлення психологічних чинників, що сприяють збереженню стійкості й солідарності українського суспільства в період глибоких трансформацій.

Мета дослідження – проаналізувати систему цінностей студентської молоді в умовах трансформації суспільства.

Завдання дослідження:

розкрити еволюцію теоретико-психологічних підходів до вивчення цінностей у зарубіжній і вітчизняній психології;

визначити психологічну сутність понять «цінність», «ціннісна система» та «ціннісні орієнтації» й охарактеризувати їх взаємозв'язок;

проаналізувати соціально-психологічні чинники формування системи цінностей студентської молоді;

описати особливості трансформації системи цінностей студентської молоді в умовах воєнного стану;

провести емпіричне дослідження системи цінностей студентської молоді, проаналізувати та інтерпретувати отримані результати.

Об’єкт дослідження – система цінностей студентської молоді.

Предмет дослідження –структура, зміст та особливості змін у системі цінностей студентської молоді в умовах трансформації суспільства.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв’язання визначених завдань було застосовано комплекс взаємодоповнювальних методів, що поєднують теоретичний і емпіричний підходи. На теоретичному рівні використано аналіз, узагальнення та систематизацію наукових джерел із проблеми цінностей і ціннісних орієнтацій особистості. Це дало змогу уточнити понятійний апарат, визначити провідні напрями дослідження та сформулювати гіпотезу. Емпіричний етап був спрямований на безпосереднє вивчення структури, змісту та динаміки системи цінностей студентської молоді в умовах війни.

Дослідження проводилося серед студентів Одеського національного економічного університету, які навчаються на різних спеціальностях та курсах. Загальна кількість респондентів становила 80 осіб віком від 18 до 25 років. Вибірка мала цільовий характер, оскільки спрямовувалася на вивчення саме студентської молоді як соціально-психологічної групи, що перебуває на етапі активного становлення життєвих орієнтирів і морально-ціннісної системи. Усі учасники брали участь добровільно, їхні відповіді були анонімними..

Методичний комплекс дослідження включав кількісні та якісні методики, що взаємно доповнювали одна одну. Для діагностики структури та ієрархії базових цінностей застосовано опитувальник ціннісних орієнтацій Ш. Шварца (PVQ-21), який дозволяє визначити співвідношення універсальних цінностей та їхні домінантні сфери. Для поглибленого аналізу змісту ціннісної системи використовувалася методика М. Рокіча, що передбачає ранжування термінальних і інструментальних цінностей та виявлення їх особистісного значення. Рівень життєстійкості як внутрішнього психологічного ресурсу збереження ціннісної стабільності оцінювався за тестом життєстійкості

С. Мадді. Для виявлення глибинних смислових орієнтацій і ціннісних уявлень про війну, майбутнє, допомогу іншим і віру у перемогу застосовано авторську проективну методику «Завершення речення: цінності у час війни», що дала змогу поєднати кількісний і якісний підходи в єдиному дослідницькому полі.

Обробка емпіричних даних здійснювалася з використанням методів кількісного та якісного аналізу. На кількісному рівні виконувалися підрахунок середніх показників, ранжування, визначення рівнів життєстійкості. Якісний аналіз передбачав контент-аналіз відповідей респондентів за змістовими категоріями, що відображали провідні цінності та смисли воєнного часу. Узагальнення результатів відбувалося шляхом зіставлення емпіричних даних із теоретичними положеннями психології цінностей, що дало змогу окреслити основні тенденції трансформації ціннісної сфери студентської молоді у період війни.

Аналіз досліджень і публікацій. У вітчизняній психології проблему цінностей і ціннісних орієнтацій особистості досліджують І. Бех, О. Москаленко, З. Карпенко, Л. Долинська. Науковці підкреслюють, що цінності становлять смислотворче ядро особистості, яке визначає її мотивацію, моральну позицію та поведінкові вибори.

Питання структури та класифікації цінностей аналізують С. Бадер, І. Кислинська, М. Турбан, С. Мудрак, наголошуючи на динамічності ціннісної сфери та її залежності від соціального контексту.

Соціально-психологічні аспекти формування системи цінностей молоді висвітлено у працях О. Блискун, М. Бліхар, Д. Подолянчук, О. Вихрущ, Л. Котлової. Дослідники підкреслюють, що студентський вік є періодом активного становлення життєвих орієнтирів, формування громадянської ідентичності та моральної відповідальності.

Вплив сучасних кризових і воєнних подій на трансформацію ціннісної свідомості аналізують О. Бойко, І. Галян, Л. Логвіновська, О. Христенко, Т. Федотова, Р. Брусакова, Л. Перелигіна, які відзначають посилення

гуманістичних, патріотичних і колективістських орієнтацій молоді, переосмислення значень свободи, гідності, взаємодопомоги.

Попередні дослідження окреслили основні напрями вивчення ціннісної сфери молоді, проте залишають простір для подальшого аналізу того, як суспільні трансформації впливають на структуру та зміст ціннісних орієнтацій.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленні наукового розуміння системи цінностей студентської молоді в умовах трансформації суспільства та уточненні її структурно-змістових характеристик. Отримані результати можуть бути використані в подальших дослідженнях, спрямованих на вивчення становлення ціннісної сфери та психологічних механізмів адаптації молодого покоління до умов динамічних соціальних змін.

Практичне значення роботи визначається можливістю використання її результатів у різних напрямках психологічної, освітньої та соціальної роботи зі студентською молоддю. Отримані дані дають змогу зрозуміти закономірності формування та зміни системи цінностей у період суспільних трансформацій. Це дозволяє створювати ефективні програми психологічного супроводу, спрямовані на розвиток життєстійкості, усвідомленості та відповідального ставлення до себе й соціального оточення. Результати можуть бути використані у роботі психологічних служб закладів вищої освіти для діагностики ціннісних орієнтацій, визначення рівня адаптації та психологічних ресурсів студентів.

Апробація результатів дослідження. Кваліфікаційна робота виконана й обговорена на кафедрі мовної та психолого-педагогічної підготовки Одеського національного економічного університету. Теоретичні й методологічні аспекти дослідження відображені у статті:

Гагауз В. М., Шрагіна Л. І. Трансформація системи цінностей студентської молоді України в умовах війни. *Науковий студентський вісник*. Одеський національний економічний університет. Факультет економіки та управління підприємництвом. 2025. № 43 (1). С.102-104.

Структура роботи визначається її метою та завданнями. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг становить 71 сторінку; робота містить 6 таблиць. Список використаних джерел налічує 67 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Еволюція теоретико-психологічних підходів до вивчення цінностей

Проблема цінностей посідає особливе місце в історії психологічної науки. Це поняття поєднує етичні, філософські та емпірично-психологічні виміри, через що набуло численних трактувань. У науковій літературі зафіксовано понад сто визначень терміна «цінність», і досі немає повної єдності щодо його змісту та місця серед базових категорій психології.

Витоки систематичного вивчення цінностей у психології пов'язані з розвитком біхевіоризму на початку ХХ століття. Цей напрям, започаткований Дж. Вотсоном і розвинений Е. Толменом, прагнув пояснити поведінку людини на основі об'єктивно спостережуваних реакцій. Для біхевіористів цінність не була моральною або філософською категорією – вона тлумачилася як поведінкова змінна, що визначає силу мотивації.

Е. Толмен трактував цінність як привабливість цільового об'єкта, який спонукає особистість до дії [28, с.66]. Іншими словами, людина прагне до того, що для неї має позитивну цінність, і уникає того, що сприймається як негативне. У такому розумінні цінність не є самостійною сутністю, а функціонує в межах системи «стимул – реакція», виступаючи регулятором поведінки. Цінності формуються під впливом досвіду: вони змінюються, коли змінюються умови життя та підкріплення.

Подальшого розвитку ця ідея набула у теорії соціального наочіння Дж. Роттера. Учений увів поняття цінності підкріплення – суб'єктивної ваги або значущості результату, який очікує людина. Якщо ймовірність досягнення двох цілей однакова, індивід обирає ту, наслідки якої він оцінює як важливіші. Для одних головне – матеріальна винагорода, для інших – суспільне схвалення,

а для когось – уникнення покарання. Такі оцінки ґрунтуються на попередньому досвіді і з часом змінюються.

Роттер також запровадив поняття цінності потреби – глибинного мотиву, що стоїть за конкретним вибором. Поведінка визначається не лише очікуванням підкріплення, а й тим, наскільки бажаним є його результат [28, с.66]. Таким чином, цінності в біхевіористичній та соціально-когнітивній традиції – це не духовні категорії, а психологічні регулятори, які впливають на ймовірність певної дії. Вони не дані від народження, а набуваються у процесі навчання та соціалізації. Людина поступово вчиться розрізняти, що варте зусиль, а що – ні.

Водночас обмеження біхевіоризму – його зосередженість лише на зовнішніх проявах поведінки – спричинили появу нових напрямів, що шукали глибше пояснення внутрішніх механізмів вибору. Одним із них стала гуманістична психологія, яка сформувалася у 1950-х роках як реакція на редуccionізм як психоаналізу, так і біхевіоризму. Її представники – А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт, Г. Мюррей – розглядали людину як активну, творчу істоту, здатну до саморозвитку та відповідального вибору.

А. Маслоу одним із перших запропонував системне розуміння цінностей, засноване на принципі вільного вибору. Він вважав, що здоровій особистості властиве прагнення до самоактуалізації, а це означає – до реалізації найвищих потенціалів і власних ідеалів. У цьому контексті цінності є не зовнішніми приписами, а внутрішніми орієнтирами, що задають напрям розвитку. Маслоу розрізняв Д-цінності (дефіцитарні), пов'язані з потребами безпеки та стабільності, і Б-цінності (буттєві), які відображають прагнення до зростання, гармонії, краси, істини, добра [33, с. 146].

Перехід від Д-цінностей до Б-цінностей є, за Маслоу, показником особистісного дозрівання. Людина, яка зосереджується лише на задоволенні базових потреб, залишається у сфері нестачі. Та, що орієнтується на Б-цінності, прагне розвитку, самопізнання, творчості. Таким чином, система цінностей виступає одночасно критерієм психологічного здоров'я і

механізмом внутрішньої мотивації. Маслоу підкреслював: втрата ціннісних орієнтирів призводить до «екзистенційного вакууму», тоді як їх наявність – до відчуття сенсу й внутрішнього спокою.

Ідеї Маслоу продовжив Г. Мюррей, який виокремив низку універсальних людських потреб – афіліації, досягнення, влади, розуміння, естетики, ідеології – і показав, що за кожною з них стоїть певна цінність. Люди відрізняються не стільки за набором потреб, скільки за способом їх реалізації. Для одних головне – гармонія і любов, для інших – успіх і визнання. Цінності, таким чином, виступають індивідуалізованими програмами поведінки, що поєднують мотивацію з досвідом [50, с. 89].

Отже, гуманістична психологія перенесла акцент із зовнішньої регуляції на внутрішній вибір. Цінності тут – це ядро особистості, що визначає її спрямованість, відповідальність і смислове поле. Людина, яка живе відповідно до власних глибинних цінностей, є гармонійною і вільною.

У 1940–1950-х роках, майже паралельно з гуманістичною школою, формується екзистенційна психологія, представлена насамперед В. Франклом. Її витоки – у філософії екзистенціалізму, однак В. Франкл наповнює їх психологічним змістом. Для нього цінності – це не лише норми чи ідеали, а відповідь людини на питання про сенс життя. Людина реалізує себе, коли знаходить сенс навіть у стражданні, коли відкриває те, заради чого варто жити.

В. Франкл виділяє три групи цінностей: цінності творчості, цінності переживання і цінності відносин. Цінності відносин він розділяє на три категорії: осмислене ставлення до вини, болю і смерті [33, с. 147]. Усі вони об'єднані спільною функцією – допомагати людині віднайти внутрішній сенс. У своїй логотерапії він доводив, що цінності мають ієрархічну структуру й розгортаються від базових до духовних. Без них людина втрачає відчуття спрямованості та потрапляє у стан «екзистенційного вакууму».

Сучасний послідовник В. Франкла – А. Ленгле – підкреслює, що цінність не просто усвідомлюється, а передусім переживається. Вона «торкається» людини, викликає емоційний відгук, надає життю глибини. Через контакт із

цінністю особистість знаходить свою автентичність, тобто можливість бути собою у світі [50, с.89].

Таким чином, у розвитку психологічної думки простежується еволюція від зовнішніх до внутрішніх механізмів розуміння цінностей: від поведінкових реакцій (біхевіоризм) – до вільного вибору і самореалізації (гуманізм), і далі – до пошуку сенсу та духовного досвіду (екзистенціалізм). Незважаючи на різницю у підходах, усі вони сходяться в одному: цінність є тією категорією, через яку людина визначає, як жити, що вважати важливим і заради чого діяти.

Подальший розвиток психологічного осмислення феномену цінностей відбувся у межах когнітивного напрямку, який поставив у центр уваги не стільки поведінку, скільки процеси осмислення, оцінювання та інтерпретації світу людиною. Якщо біхевіористи пояснювали цінності через зовнішні підкріплення, то когнітивісти прагнули розкрити, як саме індивід мислить і структурує власну систему орієнтацій.

Одним із найвпливовіших теоретиків цього підходу став М. Рокіч. Його концепція вважається фундаментом сучасної психології цінностей. Учений визначав цінність як стійке переконання в тому, що певний спосіб поведінки або кінцева життєва мета є особистісно чи соціально більш бажаними, ніж інші [49, с. 334]. Це не просто знання чи думка, а переконання, яке має емоційну, когнітивну та поведінкову складові.

Рокіч наполягав на тому, що цінності – це ядро особистісної свідомості. Вони відрізняються від звичайних установок або атитюдів тим, що мають вищий рівень узагальненості. Людина може мати тисячі установок щодо конкретних об'єктів (праці, родини, політики, навчання), але всі вони коріняться у відносно невеликій кількості базових цінностей. Ці цінності є своєрідними «маяками», що задають напрям усім іншим ставленням.

Особливу увагу М. Рокіч приділяв ієрархічності системи цінностей. Людина не просто володіє певним набором переконань – вона розташовує їх у порядку пріоритетності. Відтак, цінності не функціонують ізольовано: вони взаємодіють, можуть конфліктувати або підтримувати одна одну. Саме тому

зміна однієї цінності здатна спричинити ланцюгові трансформації у всій структурі світогляду.

Учений виокремив два головні типи цінностей – термінальні та інструментальні [1, с. 19].

Термінальні цінності відображають бажані кінцеві стани буття, або «життєві цілі» – наприклад, щастя, свободу, мир, самоповагу, зрілі любовні стосунки, цікаве життя, мудрість. Вони репрезентують уявлення людини про те, якою має бути ідеальна реальність.

Інструментальні цінності, навпаки, стосуються способів поведінки, що допомагають досягти цих цілей – чесність, відповідальність, толерантність, самоконтроль, рішучість, доброзичливість. Вони є «засобами» реалізації цілей і водночас критеріями моральної поведінки.

Ці два рівні тісно пов'язані між собою. Неможливо зрозуміти, до чого прагне людина (термінальні цінності), не знаючи, яким способом вона готова цього досягати (інструментальні цінності). Разом вони утворюють динамічну систему життєвих орієнтацій, у якій засоби й цілі перебувають у відносинах взаємної підтримки.

Для емпіричного вивчення цієї системи М. Рокіч розробив Опросник ціннісних орієнтацій, який передбачав ранжування списку із 36 цінностей – 18 термінальних і 18 інструментальних. Ця методика стала класичною: вона дала змогу порівнювати системи цінностей у різних країнах, соціальних групах, професіях [49, с.337].

Особливо важливим у підході М. Рокіча є розуміння цінностей як когнітивних утворень, що поєднують елементи знання, оцінки й мотивації. У його концепції чітко простежується зв'язок між цінностями, переконаннями й атитюдами. Переконання формують основу цінностей, цінності – основу атитюдів, а атитюди – основу конкретних поведінкових рішень. Таким чином, поведінка є не випадковою, а структурованою за внутрішньою логікою системи цінностей.

М. Рокіч фактично створив модель когнітивної регуляції поведінки, у якій цінності виступають верхнім рівнем абстракції. Це зробило його концепцію універсальною і придатною для порівняльних досліджень. На основі його ідей у подальшому розвинулися відомі моделі Ш. Шварца, Г. Хофстеде та Р. Інглгарта.

Когнітивний підхід продовжили також Ж. Піаже та Л. Кольберг, які вивчали розвиток морального мислення та зв'язок цінностей із інтелектуальним дозріванням [50, с.90]. Вони показали, що цінності не є фіксованими від народження, а формуються поступово – через соціальне навчання, рефлексію, моральні дилеми. Цей підхід підкреслив роль мислення у становленні цінностей: людина не просто засвоює норми, а осмислює їх, перетворюючи на власні переконання.

На межі когнітивного й культурно-психологічного напрямів стоїть соціокультурна традиція, яка розглядає цінності як елементи культури – носії колективного досвіду й символічних значень. Її витоки сягають праць Е. Шпрангера і Г. Олпорта, котрі вважали, що особистість можна зрозуміти лише через ті цінності, які вона сповідує.

Шпрангер виокремив шість базових типів особистості відповідно до провідних цінностей: теоретичний (прагнення до істини), економічний (корисність і практична вигода), естетичний (пошук краси), соціальний (турбота про інших), політичний (влада, вплив) та релігійний (духовність, віра) [47, с. 109]. Г. Олпорт розвинув запропоновану модель, трактуючи цінності як особистісні риси глибинного рівня, що визначають індивідуальний стиль світосприйняття та поведінки. Учений виокремив шість основних типів цінностей: теоретичність, економічність, естетичність, соціальність, політичність і релігійність. Теоретичність характеризується прагненням до пізнання істини, що виявляється у раціональному, критичному та емпіричному підході до життя. Економічність відображає орієнтацію на користь і вигоду, прагматичний інтерес до всього, що має практичне застосування. Естетичність полягає у цінуванні форми, гармонії та краси, у сприйнятті життя як джерела

задоволення та самовираження. Соціальність передбачає домінування гуманістичних орієнтацій, любові до людей, розуміння соціальних взаємин як найвищої форми людської взаємодії; цей тип нерідко поєднується з релігійними цінностями. Політичність виражається у прагненні до влади, впливу, авторитету та популярності. Релігійність відображає потребу у розумінні світу як єдиного цілого й пошуку вищого сенсу буття, що може проявлятися як у прагненні до активного самоствердження «іманентних містиків», так і в орієнтації на єднання з вищою реальністю через відсторонення від буденності «трансцендентних містиків». На думку Г. Олпорта, цінності – це переконання щодо того, що є важливим у житті, і саме вони становлять основу та стрижень індивідуальної філософії людини [15, с.193].

Соціокультурну перспективу далі розвинули К. Клакхон і Ф. Стродтбек, які довели, що в основі будь-якої культури лежить певна система домінантних цінностей [47, с.110]. Вони виокремили кілька універсальних вимірів: ставлення людини до природи (панування, гармонія або підпорядкування їй); орієнтація у часі (минуле, теперішнє, майбутнє); пріоритет у стосунках (індивідуалізм чи колективізм); тип діяльності (бути, ставати або діяти); уявлення про природу людини (добра, нейтральна чи зла). Ці виміри дали змогу описати культурні відмінності у структурі цінностей і заклали підґрунтя для крос-культурної психології.

Найбільш емпірично підтвердженою стала модель Г. Хофстеде, який у 1960–70-х роках провів грандіозне дослідження серед працівників компанії IBM у понад 50 країнах світу. Він розглядав цінності як «глибинні культурні уподобання», що формуються в дитинстві й залишаються відносно стабільними протягом життя. Результатом його роботи стало виокремлення чотирьох основних культурних вимірів: дистанція влади – ступінь прийняття нерівності у суспільстві; індивідуалізм – колективізм – пріоритет особистих чи групових інтересів; уникнення невизначеності – потреба у стабільності та прогнозованості; маскуліність – фемініність – орієнтація на досягнення або на

гармонійні стосунки . Пізніше дослідник доповнив модель п'ятим виміром – довгострокова – короткострокова орієнтація, що описує відмінності між східними й західними культурами [49, с. 339-340].

Його висновки показали: у країнах із високим індивідуалізмом (США, Велика Британія, Австралія) домінують особистісні досягнення і свобода, тоді як у колективістських культурах (Японія, Китай, Латинська Америка) – гармонія, лояльність і взаємна підтримка.

Праці Хофстеде стали основою для багатьох порівняльних досліджень і вплинули навіть на економіку, соціологію та політологію. Вони показали, що цінності виконують не лише індивідуально-мотиваційну, а й інституційну функцію – визначають стиль управління, соціальні очікування та культурну ідентичність.

У 1970–80-х роках дослідження культурних відмінностей отримали новий імпульс завдяки працям Р. Інглхарта, який сформулював теорію міжпоколінних змін цінностей. На основі багаторічних міжнародних опитувань учений показав, що зі зростанням економічної стабільності суспільства цінності зміщуються від матеріалістичних до постматеріалістичних [7, с. 170]. Матеріалістичні орієнтири (економічна безпека, порядок, виживання) переважають у періоди бідності й нестабільності; натомість постматеріалістичні (самовираження, якість життя, участь у прийнятті рішень) – у благополучних суспільствах.

Інглхарт довів, що економічний розвиток не просто змінює добробут людей – він трансформує систему їхніх пріоритетів. Покоління, які виростили в безпеці, схильні цінувати індивідуалізм, толерантність і творчість; покоління, виховані в умовах нестачі, – стабільність і дисципліну. Таким чином, зміна цінностей відображає еволюцію культури від індустріального до постіндустріального типу.

У 1990-х роках ключову роль у психології цінностей посіла теорія Ш. Шварца. На відміну від Хофстеде, який аналізував цінності на рівні культур, Шварц досліджував їх як універсальні мотиваційні структури

особистості. Він визначив цінності як когнітивні репрезентації бажаних цілей або способів поведінки, що виходять за межі конкретних ситуацій, слугують критеріями оцінювання і впорядковуються за відносною важливістю.

Учений виокремив десять основних мотиваційних типів цінностей: влада, досягнення, гедонізм, стимуляція, самостійність, універсалізм, доброта, традиція, конформність і безпека. Вони організовані у систему, де кожна цінність має протилежну за змістом: наприклад, «самостійність» протиставлена «конформності», а «досягнення» – «доброта». Цю систему Шварц зобразив у вигляді ціннісного кола – моделі, яка показує, що між цінностями існують не різкі межі, а континуум узгоджених і конфліктних мотивацій.

Учений також виділив два метавиміри: «відкритість до змін» – «консерватизм» (спрямованість на новизну чи стабільність); «самозвеличення» – «самотрансцендентність» (егоцентризм проти альтруїзму) [47, с. 114-115].

Цінності в моделі Шварца не просто описують пріоритети, а відображають внутрішню динаміку особистості. Людина постійно балансує між прагненням до незалежності й потребою належати до спільноти, між пошуком новизни і бажанням безпеки. Ця рівновага формує її моральну та життєву орієнтацію.

На основі масштабних міжнародних досліджень Шварц довів, що структура десяти базових цінностей є універсальною майже в усіх культурах світу, хоча конкретна ієрархія відрізняється. Це свідчить про те, що існують спільні психологічні механізми, які лежать в основі ціннісного вибору.

Важливим внеском Шварца стало також розмежування двох рівнів функціонування цінностей: нормативні ідеали – відносно стабільні культурні стандарти, властиві суспільству; індивідуальні пріоритети – особисті цінності, які змінюються залежно від ситуації та досвіду. Саме на рівні індивідуальних пріоритетів цінності стають психологічними механізмами мотивації, а не просто соціальними нормами.

Проблематика цінностей у вітчизняній психології почала активно розвиватися з другої половини ХХ століття. У радянський період дослідження цього феномену здебільшого зводилося до аналізу суспільних ідеалів, згодом увага поступово змістилася до особистісного виміру – до розуміння того, як саме людина вибудовує власну систему смислів і орієнтацій.

На ранньому етапі (1950–1970-ті роки) цінності трактувалися як соціальні норми, закріплені в культурі й засвоювані через виховання. Такий підхід відображав загальну ідеологічну установку епохи – домінування колективного над індивідуальним. Проте навіть у цих межах дослідники прагнули з'ясувати психологічні механізми засвоєння цінностей [33, с.147].

Поступово формується розуміння, що цінність має подвійну природу – вона є одночасно і соціальним феноменом, і психологічним утворенням. Це означає, що цінності не існують поза людиною, але й не зводяться лише до її суб'єктивних переживань. Вони мають об'єктивне джерело в культурі та суспільних практиках, проте набувають особистісного змісту лише у процесі внутрішнього прийняття.

Таке бачення було розвинене у працях С. Рубінштейна, О. Леонтьєва, Б. Ломова, які розглядали цінності крізь призму діяльнісного підходу [28, с.70]. Вони стверджували, що ставлення до світу реалізується через діяльність, і саме в ній відбувається опредметнення цінностей. Людина не просто мислить цінності – вона втілює їх у діях, у виборі цілей, засобів і результатів. Через це діяльність є головним механізмом перетворення соціальних смислів у внутрішні переконання.

О. Леонтьєв визначав цінність як «особистісний смисл», тобто значення, що має суб'єктивну значущість для індивіда. Саме через смисл цінність «входить» у свідомість людини й стає джерелом мотивації. Таким чином, у вітчизняній психології цінності пов'язуються не лише з моральними нормами, а з внутрішньою структурою свідомості.

Важливим етапом стало формування у 1980–1990-х роках концепції ціннісно-смислової регуляції поведінки, яку розвивали Д. Леонтьєв,

Б. Братусь, Є. Юдіна, Л. Божович, В. Франчук та інші. Згідно з цією традицією, цінності – це не просто орієнтири, а регулятори життєдіяльності, що визначають загальну спрямованість особистості. Вони забезпечують цілісність поведінки, перетворюють зовнішні вимоги у внутрішню мотивацію, формують смислову стабільність «Я-концепції».

Особливої уваги заслуговує внесок Д. Леонтьєва, який створив розгорнуту теорію смисложиттєвих орієнтацій. Він вважав, що цінності функціонують як «ядро смислової сфери» – вони надають життю структуру і спрямованість. Через систему цінностей людина організовує свій досвід, визначає життєві цілі, оцінює успіх і невдачі. Без стійких цінностей неможливо зберегти внутрішню єдність особистості [18].

Цей напрям суттєво вплинув на сучасні українські дослідження. Серед вітчизняних авторів варто відзначити О. Донченко, І. Беха, О. Яценко, Л. Швець, О. Стащук, які розглядали цінності як психологічне ядро особистості та основу моральної саморегуляції.

У сучасній українській психології утвердилося інтегративне розуміння цінностей як смислових структур, що водночас відображають соціальні норми та індивідуальні переконання. Така подвійність є ключем до пояснення їх регулятивної сили: цінність не нав'язується зовні, а набуває чинності лише тоді, коли стає власним змістом свідомості.

Окремий напрям становлять дослідження цінностей у контексті соціальних змін і кризових ситуацій. Українські вчені, зокрема Є. Головаха, Н. Паніна, В. Татенко, показали, що у періоди суспільних трансформацій відбувається переоцінка цінностей: старі орієнтири втрачають регулятивну силу, натомість формуються нові смислові системи, які відповідають актуальним викликам часу. Особливо це проявляється у молодіжному середовищі, де система цінностей відображає не лише індивідуальний розвиток, а й процеси соціальної ідентичності.

1.2. Психологічна сутність понять «цінність», «ціннісна система» та «ціннісні орієнтації»

У психології сформувалося кілька провідних варіантів розуміння індивідуальних цінностей.

У межах першого підходу, який представляють В. Брожик, М. Рокіч та А. О. Ручка, цінності розглядаються як елементи когнітивної сфери особистості, що відображають її уявлення про бажане, належне чи правильне. Вони постають у формі переконань або уявлень, які спрямовують вибір і оцінку поведінки, але самі по собі залишаються відносно стабільними й пасивними утвореннями. Цінності не стільки визначають конкретні дії, скільки задають загальні орієнтири мислення і ставлення до світу, виступаючи ментальною основою для прийняття рішень і формування мотиваційних установок.

Другий підхід, прихильниками якого є Д. Узнадзе, Е. Шпрангер та В. Ядов, ототожнює цінності з поняттям ціннісних орієнтацій і розглядає їх як різновид соціальних установок або інтересів. У такому розумінні цінності виконують регульовальну та спрямовальну функцію, вони визначають вибір людини та впливають на її поведінку в конкретних соціальних ситуаціях.

Зв'язок між ціннісними орієнтаціями та установками простежується в тому, що обидва явища формуються на основі потреб і життєвих ситуацій та беруть участь у регулюванні взаємодії особистості й суспільства. Представники школи Д. М. Узнадзе вказували, що установка має переважно несвідомий характер, що дає підстави розглядати ціннісні орієнтації як такі, що можуть містити несвідомі компоненти.

Інші дослідники, зокрема В. Сусленко та Б. Додонов, підкреслюють, що ціннісні орієнтації виникли на основі установок, однак не є з ними тотожними. Вони розглядаються як усвідомлене ставлення особистості до самої себе, до суспільства й до навколишньої дійсності, що забезпечує регуляцію поведінки на рівні свідомих дій.

Д. Леонтьєв зазначає, що повне ототожнення цінностей з установками є недоцільним, адже цінності мають особливий статус у структурі особистості, відмінний від установок. Вони проявляються на двох рівнях: як складові повсякденної свідомості та як категорії теоретичного мислення, що визначають смислові орієнтири людського життя [35, с.114].

У третьому підході поняття «цінність» розглядається у зв'язку з категоріями «потреба» та «мотив». На думку Д. Леонтьєва, цей підхід є найбільш продуктивним і має значний пояснювальний потенціал, оскільки цінності наділяються внутрішньою рушійною силою. Водночас дослідник наголошує на необхідності чіткого розмежування понять «цінність» і «потреба». Потреби, за його визначенням, відображають безпосередні життєві відносини людини зі світом, діють у теперішньому часі та залежать від поточних умов. Натомість особистісні цінності є узагальненими, «законсервованими» формами цих відносин, перетвореними та закріпленими у досвіді соціальної групи. Вони інтегруються у структуру особистості й функціонують відносно незалежно від конкретної ситуації. На відміну від потреб, що спонукають людину діяти зсередини, цінності діють як зовнішні орієнтири, які «притягують» і спрямовують її поведінку [35, с. 113-114].

Психологічна наука розрізняє три основні форми існування цінностей.

По-перше, цінність постає як створене суспільною свідомістю абстрактне уявлення про ідеали належного в різних сферах життя. Такі цінності можуть мати універсальний характер – істина, краса, справедливість – або бути історично зумовленими, як-от рівність чи демократія.

По-друге, цінності виявляються в об'єктивованій формі – у результатах матеріальної й духовної діяльності людини, у культурних надбаннях, творах мистецтва, наукових відкриттях чи конкретних учинках, що утілюють суспільні ідеали.

По-третє, соціальні цінності, проходячи через індивідуальний досвід, стають елементом внутрішнього світу людини, перетворюючись на

особистісні цінності, які формують мотиваційну основу її поведінки та життєвих рішень [66, с. 36].

Усі три форми взаємопов'язані та утворюють безперервний цикл: суспільні ідеали засвоюються особистістю й стають внутрішніми моделями належного, які стимулюють її активність. У процесі діяльності ці моделі набувають предметного втілення, а результати цієї діяльності, у свою чергу, слугують основою для формування нових суспільних ідеалів. Таким чином, розвиток цінностей відбувається за принципом безперервної спіралі.

Цінності та ціннісні орієнтації перебувають у тісному взаємозв'язку, оскільки обидва явища належать до системи регуляції свідомості, поведінки й життєвих виборів особистості. У психологічному контексті цінності розглядаються як відносно стійкі уявлення про значущість певних явищ, цілей або принципів, що визначають смислову основу людського життя. Вони виконують функцію базових орієнтирів, які структурують внутрішній світ людини, задають вектор її саморозвитку та впливають на систему мотивів і установок.

Ціннісні орієнтації, своєю чергою, є індивідуальним способом засвоєння й реалізації цих загальних цінностей у конкретній поведінці. Якщо цінності можна вважати соціально заданими еталонами, то ціннісні орієнтації – це їхній суб'єктивно-особистісний вияв, результат внутрішньої роботи свідомості, через яку відбувається вибір, ієрархізація та інтеграція ціннісних змістів у цілісну систему особистості. Вони вказують не лише на те, що є цінним для людини, а й на як саме вона спрямовує свої дії відповідно до цих цінностей.

Отже, співвідношення між цінностями та ціннісними орієнтаціями можна розглядати як зв'язок між змістом і формою прояву. Цінності задають змістовну основу, виступають потенціалом духовно-смислового розвитку особистості, тоді як ціннісні орієнтації є механізмом реалізації цього потенціалу у практичній діяльності, спілкуванні та саморегуляції. Іншими словами, цінності існують на рівні суспільної свідомості, а ціннісні орієнтації – на рівні індивідуальної психіки, як відображення, засвоєння та

переосмислення загальнолюдських і культурних смислів у власному досвіді [1, с. 19].

Процес переходу від цінностей до ціннісних орієнтацій є поступовим і передбачає декілька етапів. Спочатку людина засвоює знання про певні цінності, далі – формує до них емоційно-сміслову ставлення, а згодом – інтегрує їх у власну мотиваційну структуру як переконання, що визначають вибір поведінки. Таким чином, ціннісні орієнтації відображають ступінь особистісного прийняття цінностей і перетворення їх на внутрішні регулятори життєвої активності.

Узагальнюючи, можна зазначити, що цінності і ціннісні орієнтації утворюють єдину аксіологічну систему особистості. Цінності становлять її змістовне ядро, а ціннісні орієнтації – структурно-функціональну форму прояву цього ядра у поведінці. Відповідно, зріла особистість характеризується узгодженістю між прийнятими нею цінностями та її реальними орієнтаціями, що забезпечує цілісність світогляду, стабільність життєвих пріоритетів і внутрішню гармонію.

На сьогодні існує кілька класифікацій цінностей, що різняться між собою за провідною ознакою або критерієм, який лежить в основі їх поділу [40, с. 28].

Передусім доцільно розмежувати цінності за належністю, оскільки цей критерій показує, на якому рівні формується і реалізується смислова орієнтація людини. Індивідуальні цінності відображають внутрішні життєві орієнтири, цілі та ідеали конкретної особистості – прагнення до саморозвитку, автономії, свободи вибору. Колективні цінності виникають у межах групових відносин (родини, трудового колективу, спільноти) і забезпечують згуртованість, взаємну підтримку, солідарність. Суспільні цінності охоплюють норми та принципи, що регулюють життя соціуму в цілому – справедливість, рівність, громадянську відповідальність. На найвищому рівні стоять загальнолюдські цінності, які мають універсальний характер і виражають моральні засади

існування людства – добро, любов, гідність, мир, толерантність, гармонію з природою.

Інший підхід до класифікації – за об’єктом спрямованості – дає змогу розмежувати матеріальний і духовний аспекти ціннісної сфери. Матеріальні цінності пов’язані з прагненням до стабільності, комфорту, фізичного добробуту, володіння ресурсами, необхідними для життєвого забезпечення. Натомість морально-духовні цінності відображають внутрішній світ людини – її совість, ідеали, віру, моральні принципи, прагнення до духовного зростання. Саме вони визначають гуманістичну спрямованість особистості та її здатність до морального саморозвитку.

Не менш важливим є змістовий критерій. За змістом спрямованості цінності можна поділити на кілька груп, що охоплюють основні сфери життєдіяльності. Пізнавальні цінності орієнтують людину на пошук істини, розвиток інтелекту та самопізнання. Творчі цінності виявляються у прагненні до самовираження, оригінальності, створення нового. Релігійні цінності стосуються духовного пошуку, віри, моральних заповідей і сенсу життя. Національно-громадянські цінності визначають патріотизм, відповідальність за долю країни, готовність до громадської участі. Естетичні цінності виражають потребу у сприйнятті та творенні краси, гармонії, мистецтва. Сімейно-родинні цінності підкреслюють важливість любові, турботи, підтримки, виховання дітей. Професійні цінності спрямовують людину на самореалізацію у праці, відповідальність і майстерність, тоді як особистісні цінності відображають повагу до себе, внутрішню свободу, самовдосконалення.

Важливою ознакою є також ступінь впливу цінностей на поведінку людини. У цьому аспекті виділяють стійкі, ситуативні та мінливі (тимчасові) цінності. Стійкі цінності становлять основу світогляду особистості, залишаючись незмінними впродовж тривалого часу – це гуманізм, чесність, свобода, відповідальність. Ситуативні цінності активізуються у конкретних обставинах і часто залежать від соціального контексту, наприклад, прагнення

до успіху чи престижу. Мінливі цінності мають адаптивний характер і відображають динаміку соціальних процесів, змінюючись під впливом культурних тенденцій, технологічних інновацій або особистого досвіду [20, с. 33].

Різні типи цінностей взаємодіють між собою, утворюючи цілісну систему, що відображає внутрішню структуру особистості. Система цінностей особистості є ядром її світогляду та внутрішнім каркасом, який визначає спрямованість, мотивацію і життєві цілі людини. Вона узгоджує потреби, інтереси й переконання та забезпечує внутрішню гармонію особистості у взаємодії із соціальним середовищем.

Перш ніж система цінностей проявляє себе у зовнішній поведінці, вона формується у свідомості у вигляді внутрішніх ціннісних орієнтацій, які визначають ставлення людини до себе, до інших та до світу. Саме через ціннісні орієнтації цінності виконують свою соціально-регуляторну функцію – спрямовують дії людини відповідно до її переконань і життєвих смислів.

У процесі життєдіяльності цінності проходять шлях від зовнішніх соціальних норм до внутрішньо прийнятих переконань. Те, що спершу існує як суспільно заданий ідеал, поступово перетворюється на особистісно значуще утворення – внутрішню основу саморегуляції. Таким чином, засвоєння цінностей відбувається через їх опредмечення у досвіді, діяльності, міжособистісних взаєминах.

Система цінностей забезпечує цілісність і стабільність особистості, визначає передбачуваність її вчинків і допомагає адаптуватися до змін у житті [35, с. 116]. Вона є складною ієрархічною структурою, що поєднує мотиваційно-потребову сферу з когнітивно-смысловими утвореннями свідомості. На найвищому рівні цієї структури розташовуються ціннісні орієнтації, які задають загальний напрям життєдіяльності людини та інтегрують її досвід у єдину смислову систему.

Для повнішого розуміння системи цінностей доцільно виділяти кілька взаємопов'язаних її рівнів. Смыслжиттєвий рівень охоплює загальнолюдські

цінності – свободу, правду, красу, сенс буття. Вітальний рівень пов'язаний із підтриманням життя, здоров'я, безпеки та комфорту. Інтеракційний рівень включає цінності міжособистісної взаємодії – доброзичливість, співпрацю, справедливість, довіру. Соціалізаційний рівень охоплює ті цінності, що формують особистість у процесі її входження до суспільства.

Система цінностей має ієрархічний характер, тобто являє собою впорядковану структуру, у якій цінності розміщені за ступенем їхньої значущості для особистості або суспільства. У цій ієрархії провідне місце посідають базові, фундаментальні цінності, що мають найвищу смислову вагу та визначають життєву позицію людини. До них належать добро, любов, свобода, справедливість, гідність, відповідальність. На нижчих рівнях розташовуються більш конкретні, ситуативні або інструментальні цінності, які допомагають реалізувати базові життєві цілі.

Ієрархічна будова системи цінностей забезпечує її внутрішню впорядкованість і стабільність. Вона дозволяє людині робити вибір у складних життєвих ситуаціях, узгоджуючи окремі мотиви з домінантними переконаннями та смислами. Зміна місця певної цінності в цій структурі відображає особистісний розвиток, зміни життєвих орієнтирів або вплив соціокультурних факторів.

На рівні суспільства ієрархічна система цінностей виконує інтеграційну функцію, оскільки саме узгодженість ціннісних пріоритетів забезпечує єдність соціальної спільноти. Суспільство формує власну ієрархію, у якій визначає, які цінності є базовими (наприклад, свобода, законність, справедливість), а які – другорядними. Саме на цій основі вибудовується система норм, ідеологій і моделей поведінки, що відтворюють моральну та культурну цілісність соціуму.

Система цінностей є динамічним утворенням, яке поєднує суспільні та індивідуальні чинники, забезпечує внутрішню єдність особистості, регулює її поведінку та визначає життєву позицію у світі [56, с. 517].

Система цінностей, попри сприйняття її як стабільної основи суспільства й особистісної ідентичності, має динамічний характер. Її розвиток

відображає здатність адаптуватися до змін соціального середовища, культурних трансформацій і нових суспільних викликів. Динаміка цінностей виявляється у зміні їх змісту, ієрархії та форм прояву, що зумовлено розвитком суспільства, науки, технологій і моральної свідомості.

Проблема динаміки цінностей тісно пов'язана з механізмами їх зміни. Найважливішим серед них є соціалізація, яка забезпечує передачу та модифікацію цінностей між поколіннями [7, с.158]. У процесі первинної та вторинної соціалізації людина не лише засвоює суспільні норми, а й активно їх інтерпретує відповідно до власного досвіду. У результаті формується індивідуальна система цінностей, що базується на загальноприйнятих моральних і культурних засадах, але має особистісні відтінки.

Соціальні зміни неминуче спричиняють трансформацію ціннісних орієнтацій. Технологічний прогрес, соціальні рухи, економічні кризи чи політичні події можуть істотно впливати на те, що суспільство визнає важливим і значущим. Це підтверджує динамічну природу цінностей і їхню здатність до адаптації під впливом часу.

Варто зазначити, що вплив соціалізації на систему цінностей не є одностороннім. Засвоюючи та переосмислюючи соціальні цінності, індивіди водночас впливають на їхнє подальше формування. У такий спосіб між особистістю та суспільством постійно відбувається ціннісний діалог, який забезпечує розвиток і оновлення ціннісних систем відповідно до сучасних потреб.

Цінності є основою соціальних норм, визначають пріоритети спільноти та регулюють поведінку її членів. Їхня природа має колективний характер, адже вони формуються, підтримуються й транслуються соціальними групами, а не окремими індивідами. Водночас цінності мають культурну специфіку – у різних суспільствах і культурах вони набувають різного змісту.

Історичний розвиток також відіграє важливу роль у формуванні цінностей, адже вони змінюються під впливом подій і соціальних процесів [7, с.158].

Цінності виконують у житті людини й суспільства низку важливих функцій, які визначаються за сферами їхнього впливу на свідомість, світогляд і діяльність [41, с. 115].

Аксіологічна функція полягає в тому, що цінності є одночасно умовою та результатом людської життєдіяльності. Вони надають сенсу діям і подіям, стають критерієм оцінювання явищ і вчинків, визначають еталони бажаного й належного. Завдяки цінностям людина перетворює знання на переконання, а досвід – на усвідомлені орієнтири. Через цю функцію відбувається перехід від простого розуміння світу до його оцінного, духовного осмислення.

Тісно з нею пов'язана світоглядна функція, оскільки цінності формують ядро світогляду людини – її уявлення про сенс життя, добро і зло, справедливість, свободу та відповідальність. Вони надають життю цілісності, спрямованості, логіки. Саме через цінності людина визначає своє ставлення до світу, інших людей і самої себе, осмислює власне існування й робить моральний вибір. Світоглядна функція виявляється у тому, що цінності інтегрують когнітивний, емоційний і поведінковий рівні свідомості, забезпечуючи внутрішню єдність особистості.

У соціальному вимірі цінності виконують соціальну функцію, тобто виступають механізмом регуляції міжособистісних і групових відносин. Вони задають спільні норми та стандарти поведінки, сприяють узгодженню інтересів, формуванню довіри й солідарності між людьми. Завдяки цінностям суспільство підтримує соціальний порядок, визначає моральні межі дозволеного й неприйняттого. Водночас соціальна функція не обмежується збереженням існуючих норм – цінності можуть ставати каталізатором змін, програмою оновлення суспільного життя, визначаючи напрями соціального прогресу.

Не менш значущою є культурно-репродуктивна функція цінностей, яка полягає у збереженні, передачі та відтворенні духовного і культурного досвіду людства. Саме завдяки цінностям від покоління до покоління передаються знання, моральні норми, традиції, символи й ідеали. Вони забезпечують

спадкоємність культури, формують історичну пам'ять і підтримують колективну ідентичність народу. Цінності стають засобом культурної комунікації між минулим і сучасним, дозволяючи суспільству зберігати власне обличчя навіть у періоди глибоких трансформацій.

Водночас цінності не лише відтворюють культуру, а й виступають її рушійною силою. Через культурно-формотворчу функцію вони стають джерелом творчості, натхнення та інновацій. Зміна ціннісних орієнтацій породжує нові стилі мистецтва, наукові ідеї, моральні та соціальні ідеали. Кожна епоха творить власну систему цінностей, яка визначає її культурний облік. Таким чином, цінності виступають не лише стабілізуючим, а й динамічним чинником культурного розвитку, спонукаючи людину до створення нових форм і смислів.

Ще однією невід'ємною характеристикою цінностей є їхня комунікативна функція. Цінності існують лише в просторі взаємодії людей – через мову, символи, знаки, діалог. Вони забезпечують спільне поле розуміння, слугують підґрунтям міжособистісного та міжкультурного спілкування. У процесі комунікації цінності не просто передаються, а переосмислюються, набувають нових смислових відтінків. Саме завдяки цій функції вони стають живим духовним зв'язком між людьми, засобом досягнення згоди та взаємоповаги.

Нарешті, цінності мають трансісторичну функцію, що виявляється у їхній здатності зберігати значущість упродовж століть. Існують цінності, які залишаються актуальними незалежно від соціально-історичних обставин, – істина, добро, краса, любов, гідність, справедливість. Вони утворюють універсальне моральне ядро людської культури, стаючи мірилом розвитку цивілізації. Через цю функцію цінності забезпечують духовну спадковість людства, зберігають моральні орієнтири, які допомагають людині не втрачати гуманістичного змісту свого буття навіть у часи криз і катаклізмів [41, с. 116].

Висновки до розділу 1

У першому розділі було здійснено теоретико-методологічний аналіз проблеми цінностей у психологічній науці, що дозволило простежити еволюцію уявлень про їхню природу, структуру та функції. Поняття «цінність» пройшло тривалий шлях розвитку – від об'єктивістських трактувань, у яких воно розглядалося як зовнішній соціальний орієнтир, до сучасного інтегративного підходу, що поєднує соціокультурні, когнітивні, мотиваційні та смислові аспекти.

Уточнено, що цінності – це стійкі уявлення про бажані цілі або способи поведінки, які мають загальнозначущий характер і визначають смислову спрямованість особистості. Ціннісна система є ієрархічною структурою, у якій поєднуються когнітивний (знання про цінності), емоційно-оцінний (ставлення до них) і поведінковий (реалізація в діях) рівні. Узгодженість цих рівнів зумовлює внутрішню гармонію особистості, тоді як їх розрив призводить до ціннісно-смислових конфліктів.

Цінності й ціннісні орієнтації утворюють єдину аксіологічну систему, де перші задають змістовне ядро, а другі забезпечують реалізацію цього змісту у поведінці. Процес їх формування має поступовий характер – від засвоєння соціальних ідеалів до їх внутрішнього прийняття та інтеграції у мотиваційно-смислову структуру особистості.

Підсумовуючи, можна зазначити, що цінності виступають універсальним механізмом саморегуляції та смислоутворення. Вони визначають життєву позицію людини, спрямовують її діяльність, формують моральні переконання та забезпечують сталість ідентичності в мінливому світі. Усвідомлення ціннісної системи як ядра особистості створює теоретичне підґрунтя для подальшого вивчення соціально-психологічних чинників її формування та трансформації у студентської молоді.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

2.1. Соціально-психологічні чинники формування цінностей студентської молоді

Період молодості є вирішальним етапом у розвитку особистості, коли формуються життєві цілі, переконання, моральні орієнтири та система цінностей. Саме у цей час людина починає усвідомлювати власну індивідуальність, розвиває здатність до критичного мислення, вчиться аналізувати соціальну дійсність і співвідносити себе з нею.

Молодість розглядається як особливий етап життєвого циклу, у якому поєднуються суперечності між потребою у незалежності та залишками дитячої залежності, між прагненням до новизни та збереженням звичних орієнтирів. Ця амбівалентність створює сприятливий ґрунт для становлення ціннісної системи. Саме через суперечності, рефлексію й порівняння молодь виробляє власні критерії добра, справедливості, гідності. У працях І. Кона і В. Лісовського, на які посилається Блискун, підкреслюється, що молодість є фазою соціалізації, у межах якої людина засвоює освітні, професійні, культурні функції та визначає свій соціальний статус [26, с. 28]. Для цього періоду характерна надзвичайна сприйнятливість свідомості до нової інформації, критичність мислення, прагнення до оцінювання та самостійного осмислення подій. Усе це створює передумови для активного пошуку сенсу, вибору життєвих орієнтирів та формування цілісного світогляду.

Процес формування цінностей у молодому віці є багаторівневим. На початковому етапі відбувається переоцінка раніше засвоєних цінностей, зокрема тих, що були засвоєні у дитинстві через виховання і соціальні норми. Людина порівнює власні уявлення про добро, успіх, щастя з реальністю дорослого життя. Наступний рівень – інтеріоризація нових цінностей через

соціальну взаємодію, спілкування, освітнє середовище, засоби масової інформації. У цей період активно формується особистісна позиція: цінності перестають бути лише зовнішньою вимогою, вони набувають особистісного смислу і стають орієнтирами поведінки. Третій рівень – практична реалізація цінностей у діяльності, коли людина перевіряє свої переконання через участь у навчанні, спілкуванні, професійних або волонтерських справах. Як наголошує І. Качинська, саме діяльність є тим середовищем, у якому цінності проходять етап «перевірки на істинність»: якщо певні ідеї або установки виявляються життєво ефективними, вони закріплюються у свідомості як власні [27, с. 25]. Таким чином, формування цінностей є динамічним процесом, що включає когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти.

Студентський вік, за спостереженнями Д. Подолянчук, є критичним періодом інтенсивного розвитку ціннісної сфери, оскільки поєднує становлення інтелектуальної автономії, соціальної активності та професійного самовизначення [46, с. 264]. Саме в університетському середовищі молода людина вперше стикається з необхідністю самостійно ухвалювати важливі рішення, нести відповідальність за їхні наслідки, відстоювати власну позицію в різних соціальних ситуаціях. Вплив освітнього середовища на формування цінностей є визначальним: через навчальний процес, наукову роботу, спілкування з викладачами та однокурсниками студенти засвоюють не лише знання, а й систему морально-етичних норм, професійних і громадянських установок. У межах навчально-професійної діяльності виробляються такі цінності, як саморозвиток, відповідальність, дисципліна, орієнтація на досягнення, колегіальність і толерантність.

Освіта відіграє роль не лише джерела знань, а й потужного механізму соціалізації. Університетська атмосфера створює можливості для інтеріоризації гуманістичних цінностей – поваги до людської гідності, свободи думки, соціальної справедливості. За спостереженнями В. Вихруща та О. Христенко, навчальний процес є тією сферою, де поєднуються пізнавальна активність і моральне становлення; саме у взаємодії викладачів і студентів

відтворюються культурні норми, професійна етика, соціальні ідеали [13, с.8]. Тому освітнє середовище варто розглядати як ціннісно насичений простір, що стимулює розвиток моральної зрілості та внутрішньої автономії. Від характеру освітньої взаємодії залежить, які цінності будуть закріплені – колективістські чи індивідуалістичні, альтруїстичні чи прагматичні.

Не менш вагомим чинником є спілкування. Воно виконує подвійну функцію – пізнавальну і регулятивну. У процесі міжособистісної взаємодії студенти зіставляють власні переконання з позиціями інших, навчаються аргументувати свої думки, долати стереотипи. Спілкування є ключовим механізмом інтеріоризації суспільних норм, адже саме в групових взаєминах відбувається закріплення колективних цінностей, моральних стандартів і форм поведінки [63, с. 184]. У студентських колективах формуються навички взаємопідтримки, співпраці, емпатії, уміння зважати на думку інших. Таким чином, соціальні відносини стають джерелом особистісного зростання, оскільки саме через них відбувається усвідомлення власної ролі у суспільстві.

Провідним психологічним механізмом формування ціннісної сфери є самосвідомість. У цей період людина вперше чітко осмислює себе як суб'єкта, здатного приймати рішення, визначати власні пріоритети, будувати життєву перспективу. За спостереженнями Л. Мухіної, молодий вік є фазою життєвого цілепокладання, у межах якої формується здатність до проєктування майбутнього, визначення власного місця в суспільстві та створення програми особистісного розвитку [36, с. 65]. Саме розвиток самосвідомості дає змогу людині переходити від зовнішньо нав'язаних до внутрішньо прийнятих цінностей. Усвідомлення власних можливостей і обмежень формує почуття відповідальності та стає основою для морального вибору. Водночас, як зазначає дослідниця, низький рівень мотивації до самовдосконалення, стереотипи мислення чи відсутність навичок саморегуляції можуть суттєво гальмувати процес становлення цінностей, що засвідчує необхідність психолого-педагогічної підтримки молоді.

На рівні соціально-психологічних процесів формування цінностей студентської молоді зумовлене також дією таких чинників, як групова належність, соціальна ідентичність, референтне оточення. Людина засвоює норми не ізольовано, а через відносини з тими групами, які є для неї значущими. Відтак колектив, академічна група, громадські організації або неформальні об'єднання виступають своєрідними носіями цінностей, що впливають на особистісний розвиток. У цьому контексті важливим є механізм ідентифікації: приймаючи позицію групи, студент починає співвідносити з нею власні орієнтири, що сприяє інтеграції в соціальне середовище. Водночас у процесі соціальної взаємодії відбувається й диференціація – відокремлення від нав'язаних норм, пошук власної унікальності. Обидва процеси – ідентифікація та диференціація – взаємодоповнюють один одного і забезпечують гармонійне становлення ціннісної системи.

Значну роль у формуванні ціннісної сфери відіграє інформаційно-медіаційне середовище. Засоби масової інформації, соціальні мережі, реклама та культурна індустрія створюють для молоді контекст, у якому цінності стають об'єктом постійного порівняння й переосмислення [5, с. 119]. Медіа не лише відображають суспільні норми, але й активно конструюють нові стандарти успіху, престижу, соціальної ролі. Цей вплив має амбівалентний характер: з одного боку, він стимулює прагнення до самореалізації, індивідуальних досягнень, відкритості світу; з іншого – може призводити до спрощення моральних орієнтирів, домінування матеріальних мотивів і підміни духовних цінностей зовнішніми атрибутами. Тому формування медіакритичності та ціннісного мислення є важливою умовою психологічного захисту молоді від деструктивних інформаційних впливів.

Соціальне середовище сучасного університету створює для студентів не лише інтелектуальні, а й морально-психологічні виклики. Саме тут формується вміння співвідносити особисті прагнення з вимогами суспільства, критично оцінювати соціальні події, виявляти громадянську позицію. Студентство є тим соціальним прошарком, від ціннісного потенціалу якого

залежить духовний розвиток держави. Молодь розглядається як майбутня інтелектуальна й культурна еліта, а тому рівень сформованості її цінностей безпосередньо впливає на перспективи суспільного поступу. Саме студентський період є моментом переходу від сприйняття готових соціальних норм до самостійного їх осмислення й вибору. У цей час активізується моральна самосвідомість, розвивається почуття соціальної відповідальності, здатність діяти відповідно до етичних стандартів і гуманістичних ідеалів.

Формування системи цінностей у студентської молоді неможливо відокремити від процесів самопізнання і самоактуалізації. Прагнення до саморозвитку та реалізації власних потенційних можливостей стає одним із головних мотивів цього віку. Студент, стикаючись із різними моделями поведінки, поступово обирає ті, що узгоджуються з його світоглядом. У процесі навчання і взаємодії з іншими він формує критерії власної ефективності, моральної правильності, життєвої мети. Як зазначає Л. Мухіна, проєктування власного життєвого шляху потребує високої внутрішньої організованості, здатності до саморегуляції, подолання сумнівів і пасивності [36, с. 66]. Якщо ці якості не розвинені, виникають труднощі з вибором орієнтирів, що веде до фрагментарності ціннісної структури. Саме тому освітній процес має створювати умови для розвитку рефлексії, самопізнання, здатності брати відповідальність за власні рішення.

Ціннісні орієнтації студентської молоді формуються під впливом різноманітних соціально-психологічних чинників. До них належать: умови соціалізації, характер міжособистісного спілкування, стиль виховання в родині, вплив колективу, рівень освіченості, соціокультурне середовище, економічна ситуація в країні, медіа-простір. Ці чинники взаємодіють між собою і створюють складну систему впливів, у якій молода людина виробляє власну ціннісну позицію. У стабільних умовах суспільства домінують гуманістичні цінності – самореалізація, творчість, освіта, дружба, любов. У кризових ситуаціях на перший план виходять адаптивні – безпека, стабільність, матеріальне благополуччя. Проте навіть у таких умовах, зазначає

дослідниця, зберігається прагнення молоді до духовного самоствердження, пошуку сенсу життя і власного покликання.

Важливим чинником формування цінностей виступає спосіб життя, який опосередковує зв'язок між соціальними умовами та внутрішнім світом особистості. Спосіб життя студентів, який охоплює навчання, спілкування, дозвілля, волонтерство, є каналом перетворення суспільних цінностей у внутрішні переконання. Кожен вид діяльності відкриває простір для самовираження і водночас є механізмом закріплення моральних норм. Зокрема, участь у волонтерських ініціативах формує такі цінності, як альтруїзм, солідарність, емпатія; наукова робота сприяє розвитку відповідальності та чесності; творчі активності – самоповаги, ініціативності, толерантності. Отже, спосіб життя студентів є не лише наслідком соціальних умов, а й чинником їх перетворення.

Д. Подолянчук підкреслює, що ціннісні орієнтації студентів тісно пов'язані з рівнем їхньої активності у різних сферах життя [46, с.266]. Молодь, яка бере участь у громадських організаціях, наукових конференціях, волонтерських рухах, виявляє вищу громадянську свідомість і схильність до альтруїстичних мотивів. Діяльнісний компонент відіграє роль каталізатора морального розвитку: через участь у соціально значущій діяльності студенти не лише декларують, а й реально проживають цінності співпраці, взаємодопомоги, відповідальності. Водночас у сучасних умовах зростає ризик розриву між проголошеними цінностями і реальними практиками поведінки. Це пов'язано з інформаційним тиском, прагматизацією суспільства, нестабільністю соціальних орієнтирів. Тому завдання освітніх інституцій полягає у створенні можливостей для практичного досвіду реалізації гуманістичних цінностей – через волонтерські програми, проєктну діяльність, інтерактивні навчальні формати.

Необхідно також урахувувати індивідуально-психологічні чинники, які визначають сприйняття й інтеріоризацію цінностей. Вони охоплюють рівень самооцінки, емоційну стабільність, особливості темпераменту, потребу в

досягненнях, когнітивну гнучкість. Студенти з високим рівнем самоактуалізації схильні до самостійного пошуку сенсу, критичного осмислення норм, тоді як особи з невисокою саморефлексією частіше орієнтуються на зовнішні зразки. Здатність до саморегуляції, вольової наполегливості та усвідомлення власної активної ролі є ключовими умовами життєвого цілепокладання і формування зрілої ціннісної системи. Таким чином, розвиток рефлексивності є не просто додатковим чинником, а основою переходу до усвідомленого, відповідального світогляду.

Процес становлення ціннісної сфери молоді неможливо розглядати поза впливом емоційно-комунікативної сфери. Співпереживання, емпатія, здатність до розуміння інших створюють психологічне підґрунтя гуманістичних орієнтацій. У міжособистісних відносинах відбувається не лише пізнання соціальних норм, а й емоційне засвоєння моральних смислів. Коли студент переживає ситуацію підтримки, справедливості чи солідарності, ці емоційні враження закріплюються як позитивні цінності, що згодом регулюють поведінку. Отже, розвиток емпатії й етичної чутливості є необхідною умовою для формування моральної свідомості.

Не можна ігнорувати роль соціально-економічних умов, у яких живе молодь. Матеріальна нестабільність, невизначеність майбутнього, суспільні кризи впливають на пріоритети цінностей, підсилюючи орієнтацію на безпеку, стабільність, кар'єрний успіх. Проте, як зазначає І. Качинська, навіть за умов соціальної турбулентності українська молодь демонструє прагнення до духовного зростання та європейських гуманістичних орієнтацій [27, с. 30]. Це свідчить про певну внутрішню стійкість ціннісної системи, яка зберігає баланс між матеріальними та моральними мотивами.

Загалом, психологічна структура ціннісних орієнтацій студентів складається з ядра базових переконань і периферійних установок, що піддаються впливу зовнішніх чинників. Як зазначає Л. Сокурянська, у молодості ціннісне ядро ще не стабілізоване, воно розширюється, інтегруючи нові смисли [46, с. 264]. Це зумовлює відкритість молоді до інновацій,

одночасно створюючи ризик нестійкості моральних орієнтирів. Тому важливим напрямом соціально-психологічної підтримки студентів є розвиток критичного мислення, формування навичок ціннісного вибору та морального самоконтролю.

Підсумовуючи, можна зазначити, що формування цінностей студентської молоді є результатом взаємодії багатьох рівнів впливу – соціального, культурного, міжособистісного та внутрішньо-психологічного. Соціалізація в освітньому середовищі забезпечує засвоєння культурних норм; діяльність і спілкування перетворюють ці норми у власні переконання; рефлексія й самосвідомість надають їм особистісного змісту. У цьому процесі визначальними виступають соціально-психологічні чинники: характер взаємин у навчальному колективі, досвід співпраці, інформаційне середовище, наявність позитивних прикладів і моральних авторитетів, рівень мотивації до саморозвитку. Вони взаємодіють, створюючи простір для становлення особистості як зрілого, відповідального суб'єкта.

Таким чином, система цінностей студентської молоді формується як результат активної взаємодії особистості з соціальним середовищем і внутрішньої роботи над собою. Вона поєднує індивідуальні прагнення до самореалізації з потребою соціальної інтеграції, синтезує духовні, моральні й практичні орієнтири. Освітній процес, виховна діяльність, міжособистісне спілкування і саморефлексія постають основними каналами цього процесу. Формування ціннісної зрілості є не лише психологічним завданням розвитку, а й запорукою становлення активної громадянської позиції та моральної відповідальності майбутнього фахівця.

2.2. Психологічні наслідки воєнного стану та трансформація ціннісної системи молоді

Система цінностей студентської молоді сучасної України є складним, багатовимірним і динамічним утворенням, що чутливо реагує на всі зрушення у суспільному житті. Вона виступає своєрідним дзеркалом соціальних

процесів і водночас – механізмом психологічного пристосування до них. Саме в студентському віці, коли особистість переживає етап активного самовизначення, закладаються основи світогляду, визначаються життєві смисли та моральні орієнтири. Молоді люди водночас є продуктом і рушійною силою суспільних змін, тому трансформація їхніх цінностей завжди є індикатором глибших процесів – культурних, економічних, політичних та духовних [46, с. 264].

Як зазначають українські дослідники, саме студентство найгостріше переживає коливання соціальних норм, оскільки належить до тієї вікової групи, у якій поєднуються максималізм, пошук сенсу та висока чутливість до несправедливості [54, с. 95]. Цінності студентів є не лише особистими орієнтирами, а й психологічними регуляторами, що визначають мотивацію поведінки, готовність до відповідальності, здатність до морального вибору. Їхній зміст змінюється залежно від епохи: те, що для покоління 1990-х сприймалося як мета життя, для сучасних студентів може бути лише засобом або проміжним етапом. Саме тому аналіз трансформацій ціннісної системи молоді потребує урахування історичного контексту – від становлення незалежної України до початку повномасштабної війни.

Період 1990-х років характеризувався формуванням нових орієнтирів у ситуації пострадянської невизначеності. Молоде покоління, яке вступало у доросле життя, зіштовхнулося з розпадом звичних соціальних структур, девальвацією старих ідеалів і водночас – браком усталених нових. Для більшості студентів того часу ключовими були цінності виживання і стабільності: матеріальне забезпечення, здоров'я, робота, родина. На тлі економічної кризи, інфляції та зниження рівня життя ці цінності набували екзистенційного звучання. Вони відображали не лише прагнення до комфорту, а й потребу у відчутті безпеки та контролю над власним життям. Такий ціннісний «мінімалізм» був своєрідною формою адаптації до швидко змінюваної реальності, де індивідуальний добробут сприймався як головний критерій успіху.

Водночас у цій орієнтації на практичне й матеріальне вже закладалися передумови для подальших зрушень. Освіта починає сприйматися як шлях до економічної самостійності, а не лише як формальний обов'язок. У масовій свідомості студентів поступово формується ідея «освіти для життя», яка згодом стане одним із ключових орієнтирів наступного десятиліття. Цінність навчання, саморозвитку, професійної компетентності виявилася тією платформою, що дозволила молоді 2000-х перейти від виживання до самореалізації.

Початок 2000-х років позначився відносною економічною стабілізацією та розширенням можливостей для мобільності – як освітньої, так і соціальної. Саме в цей період студентська молодь почала орієнтуватися на цінності досягнення, індивідуального розвитку, свободи вибору, незалежності. Освіта, креативність, професійна самореалізація стали не лише соціально схваленими, а й особистісно бажаними орієнтирами. Для багатьох молодих людей вони стали показниками успішності, засобом самоствердження в конкурентному середовищі. Водночас традиційні цінності – сім'я, здоров'я, міжособистісні стосунки – не втратили своєї ваги, але почали розглядатися як частина ширшої життєвої перспективи, у якій поєднуються приватні й професійні досягнення.

Такий синтез практичного та гуманістичного мислення сформував феномен «поміркованого індивідуалізму», характерного для українських студентів 2000-х років. Він означав прагнення реалізувати себе, але не за рахунок інших, а в гармонії з оточенням. У поведінці студентів цього часу простежувалася раціональність, прагнення до стабільності, але без фанатизму накопичення. Це був етап, коли матеріальні цінності поступово втрачали роль самоцілі й починали сприйматися як засіб для досягнення вищих життєвих смислів – самоповаги, гідності, визнання, творчості.

Період напередодні Революції Гідності (кінець 2000-х – початок 2010-х) можна визначити як етап внутрішньої стабілізації молодіжної свідомості. Дослідження, проведені серед студентів у різних регіонах України, показують, що в цей час утверджується ієрархія, у центрі якої – сім'я, здоров'я,

матеріальний добробут, освіта та цікава робота []. Молодь прагнула жити передбачувано, планувати майбутнє, накопичувати досвід і ресурси. Однак під зовнішньою рівновагою зберігалася прихована напруга: усе більше студентів відчували невідповідність між проголошеними демократичними цінностями і реальною соціальною практикою. Виникав ціннісний дисонанс – розрив між ідеалом свободи та досвідом безсилля перед корупцією, соціальною несправедливістю, бюрократією. Цей внутрішній конфлікт став ґрунтом для пробудження громадянської активності.

Революція Гідності 2013–2014 років стала переломним моментом у розвитку українського суспільства і водночас – ключовою точкою трансформації ціннісної свідомості студентства. Саме молодь була однією з найактивніших сил Майдану, і це визначило нову генерацію не лише за політичними, а й за морально-психологічними параметрами. У цей період відбувається зсув від пасивного очікування змін до активного відчуття суб'єктності, тобто особистої здатності впливати на суспільство. Як показують спостереження В. Семіченко, саме події Майдану сприяли формуванню нового типу мислення, де «я» людини вже не відокремлюється від «ми» – громадян, спільноти, держави [54, с. 97].

Студенти почали ідентифікувати власні успіхи з успіхами країни, а патріотизм перестав бути декларативним і набув конкретного змісту – допомога армії, участь у волонтерських рухах, поширення правдивої інформації. Психологічно це означало перехід від зовнішньої критики до внутрішньої відповідальності: молодь стала більше рефлексувати над власною роллю у подіях, замислюватися над питаннями морального вибору, свободи, гідності. Формувалася нова ціннісна ідентичність, заснована на ідеях свободи, взаємоповаги, солідарності та людяності.

Після 2014 року в ціннісній структурі українського студентства відбувається істотне перегрупування смислів. Пережитий досвід громадянського піднесення, травми війни, волонтерства й особистої відповідальності формує нові, стійкіші ціннісні орієнтири. Молодь дедалі

більше починає сприймати свободу не як гасло, а як реальну умову розвитку особистості й суспільства. У цьому періоді закріплюється цінність гідності, яка перестає бути абстрактною етичною категорією й перетворюється на конкретний життєвий принцип. Для студентів поняття гідності означає повагу до себе, до інших і до країни; воно пов'язується з ідеєю особистої участі у суспільних процесах, з усвідомленням власної ролі в підтриманні демократичних норм і справедливості [54, с.98].

На цьому тлі сім'я, любов, взаємопідтримка, духовність набувають нового звучання. Вони більше не сприймаються лише як приватні, інтимні цінності – їхній сенс розширюється до колективного. Родина стає метафорою суспільної єдності, любов – виявом співчуття до людей, що переживають втрату, духовність – внутрішньою силою, яка дозволяє залишатися людяним навіть у ситуаціях екзистенційного випробування.

Водночас змінюється й ставлення студентів до праці. Якщо у 2000-х роках робота сприймалася насамперед як засіб досягнення фінансової стабільності, то у другій половині 2010-х вона поступово перетворюється на простір самовираження. Зростає частка студентів, для яких головним є не матеріальний прибуток, а можливість реалізувати свій потенціал, впливати на суспільство, створювати щось корисне. Поняття «успіху» набуває морального виміру – він означає не лише особистий добробут, а й служіння суспільним цілям. Таким чином, трудова етика студентів стає ближчою до європейських гуманістичних традицій, де цінність праці полягає у творчому та етичному самовираженні.

У проміжку між 2015 та 2021 роками відбувається поступове зміцнення гуманістичних орієнтирів студентської молоді. Прагнення до самореалізації поєднується з усвідомленням суспільної відповідальності, а індивідуальні цілі узгоджуються з колективними смислами. Освіта сприймається не лише як інструмент професійного зростання, а як шлях до особистісного вдосконалення. Водночас досвід волонтерства й громадянської активності

формує у молоді почуття взаємної підтримки, гідності й причетності до спільного блага.

Таким чином, еволюція цінностей студентської молоді від 1990-х до 2021 року відбувалася у напрямі поступової гуманізації. Від орієнтації на виживання та матеріальну стабільність молодь перейшла до цінностей свободи, відповідальності, духовності, солідарності. Цей процес не був прямолінійним: кожен етап додавав нових сенсів, коригував співвідношення між індивідуальним і соціальним. Проте саме така багатоступенчата еволюція створила передумови для наступного, найглибшого етапу – переоцінки життєвих пріоритетів у воєнних умовах.

Події останніх років, пов'язані з повномасштабним вторгненням Росії в Україну, стали безпрецедентним каталізатором трансформації ціннісної свідомості студентської молоді. Війна оголила найглибші шари людського досвіду – страх, втрату, віру, відповідальність – і водночас стала випробуванням на зрілість для всього покоління, яке формувалося у відносно мирних умовах. Те, що раніше сприймалося як віддалені абстрактні поняття – свобода, життя, мир, гідність, – у нових обставинах набуло конкретного, відчутного змісту. Як засвідчують сучасні дослідження, система цінностей студентів виявилася надзвичайно пластичною: попри травматичні виклики, вона не розпалася, а навпаки – гуманізувалася, набула більшої моральної глибини й екзистенційної спрямованості [9; 32; 59].

За даними емпіричних спостережень, уже в перші місяці війни серед студентів фіксувалося різке зростання значущості базових гуманістичних цінностей. Мир, життя, здоров'я, безпека, сім'я, любов і взаємопідтримка виходять на перший план, витісняючи орієнтації на успіх, кар'єру та матеріальні досягнення. Людське життя починає оцінюватися не через соціальний статус, а через здатність чинити добро, зберігати людяність, допомагати іншим. Л. Логвіновська зазначає, що студенти, які раніше високо цінували свободу вибору й незалежність, тепер дедалі частіше говорять про вдячність, спокій, безпеку, віру у майбутнє, що є ознакою переходу від

прагматичного до екзистенційного виміру життєвих смислів [32, с.346]. Така зміна не означає пасивності – навпаки, вона свідчить про глибшу усвідомленість, про розуміння того, що свобода починається з гідності, а гідність – із поваги до життя.

Психологічно цей процес можна описати як моральну мобілізацію. Молоді люди, які опинилися в ситуації постійної небезпеки, невизначеності й втрат, переорієнтовують свою увагу з майбутніх амбіцій на теперішнє значення життя. У таких умовах виникає нова моральна ієрархія, у центрі якої – не кар'єра чи статус, а здатність до співпереживання, підтримки, збереження гідності. Це природний захисний механізм: втрачаючи контроль над зовнішніми обставинами, людина шукає стабільності у внутрішніх орієнтирах, у тому, що залишається незмінним – у доброті, вірності, дружбі, духовності. Таким чином, трансформація цінностей набуває не руйнівного, а конструктивного характеру, стає ресурсом психологічного виживання.

Війна також змінила саме розуміння освіти. Для більшості студентів вона перестала бути лише інструментом професійної кар'єри і дедалі частіше сприймається як форма служіння суспільству, спосіб зробити внесок у спільну справу відбудови країни. У навчальному процесі зростає роль морально-громадянських мотивів: студенти хочуть здобувати знання, які дадуть їм змогу бути корисними, компетентними, готовими діяти в кризових умовах. Це свідчить про становлення цінності соціальної відповідальності, яка замінює колишню домінанту індивідуального успіху. Як зазначають українські психологи, ця тенденція позначається не лише у зовнішній активності, а й у внутрішньому світоглядному зсуві: освіта починає сприйматися як моральне зобов'язання перед суспільством [9; 36].

У цей період зростає й цінність співпричетності. Молоді люди дедалі частіше відчують себе частиною спільного морального простору. Навіть ті студенти, які опинилися за кордоном, прагнуть підтримувати зв'язок із країною – долучаються до онлайн-волонтерства, інформаційних кампаній, допомагають українським студентам-біженцям. У цьому виявляється глибока

трансформація соціальної ідентичності: «бути українцем» тепер означає не просто належати до певного народу, а розділяти спільну моральну відповідальність і ціннісну позицію. Це зміцнює внутрішню єдність покоління, що виростає не лише на спільних традиціях, а й на спільному досвіді боротьби, втрат і взаємопідтримки.

Паралельно змінюється структура міжособистісних цінностей. У спілкуванні студентів частіше з'являються теми взаємної підтримки, емпатії, прощення, прийняття. Люди прагнуть бути ближчими, навчитися слухати й розуміти одне одного. Така тенденція є своєрідною протидією насильству – не лише фізичному, а й психологічному. Вона формує новий тип міжособистісної культури, у центрі якої – повага до гідності іншої людини. Саме це стає внутрішнім критерієм моральної зрілості: студенти оцінюють себе не лише за досягненнями, а й за тим, наскільки вони здатні зберігати людяність у найскладніших обставинах.

Паралельно відбувається зміна трудових і громадянських орієнтацій. Значна частина студентів бере участь у волонтерських, медійних, освітніх або благодійних ініціативах. Такі дії не лише виконують соціальну функцію, а й стають джерелом психологічного відновлення: вони дають змогу відчувати власну дієвість, перетворюють страх і безсилля на відчуття контролю й користі. Як зазначає Брусакова, волонтерство, благодійність, участь у культурних і просвітницьких проектах формують у студентів нову соціальнокомпетентність – здатність діяти з позиції емпатії, бачити в іншій людині цінність незалежно від її статусу [9].

Разом з тим, війна призвела до глибоких внутрішніх суперечностей у ціннісній системі. Як зауважує Л. Таміліна, паралельно із зростанням патріотизму та громадянської свідомості спостерігається виснаження, зниження довіри до інституцій, відчуття невизначеності майбутнього [59]. Молодь залишається вірною гуманістичним і демократичним ідеалам, але переживає постійний конфлікт між вірою в ідеали й розчаруванням у практичній реальності. У цьому полягає складність сучасної трансформації:

цінності не просто змінюються – вони співіснують у стані напруги, взаємно коригуючи одна одну.

У підсумку, у 2022–2025 роках ціннісна свідомість українських студентів переживає якісне оновлення. Відбувається консолідація гуманістичних і духовних орієнтацій, посилюється громадянська зрілість, формується відповідальне ставлення до свободи, прав людини, майбутнього країни. Водночас зберігається відкритість до світу, толерантність і прагнення до саморозвитку. Цей процес можна розглядати як новий етап ціннісної еволюції – перехід від індивідуалістичного до морально-екзистенційного типу мислення, у центрі якого – людина, її гідність, життя і відповідальність перед іншими.

Таким чином, трансформація системи цінностей студентської молоді в умовах війни не зруйнувала, а навпаки – зміцнила її моральні основи. У найважчі часи саме молодь виявила здатність утримувати духовні орієнтири, відновлювати соціальні зв'язки та створювати нові смисли.

Висновки до розділу 2

Проведений теоретичний аналіз дав змогу узагальнити основні тенденції розвитку ціннісної сфери студентської молоді в умовах сучасних суспільних трансформацій. Система цінностей цієї вікової групи виявляється як складне багаторівневе утворення, що формується під впливом поєднання зовнішніх соціально-психологічних чинників і внутрішніх механізмів особистісного самовизначення. У студентські роки саме цінності стають провідними регуляторами поведінки, визначають життєву позицію, моральні орієнтири та рівень соціальної зрілості.

До провідних чинників формування цінностей належать сімейне виховання, освітнє середовище, міжособистісна взаємодія, культурно-інформаційний простір, а також соціально-економічні й політичні умови життя. Саме у цей період активізується процес усвідомлення власної суб'єктності, моральної відповідальності та громадянської приналежності. Освітнє середовище виступає не лише каналом передачі знань, а й простором соціалізації, де студенти засвоюють гуманістичні, демократичні, громадянські цінності, вчаться поєднувати особисті прагнення з суспільним благом. Формування зрілої системи цінностей передбачає розвиток рефлексії, емпатії, здатності до морального вибору та саморегуляції.

Війна як екстремальний соціальний чинник стала каталізатором переоцінки життєвих пріоритетів молоді. В умовах воєнного стану відбувається помітна трансформація ціннісної ієрархії: зростає значущість базових, екзистенційних і гуманістичних цінностей – життя, миру, безпеки, сім'ї, взаємопідтримки, свободи, гідності. Цінності матеріального добробуту, успіху чи статусу відходять на другий план, поступаючись місцем моральним та альтруїстичним орієнтирам. Змінюється також емоційно-смісловий зміст цінностей – вони набувають більшої глибини, пов'язані з почуттям відповідальності, національної солідарності та віри в майбутнє.

Попри кризовий контекст, ціннісна система студентської молоді демонструє значну адаптивність і внутрішній потенціал розвитку. Вона стає

засобом психологічної стабілізації, збереження особистісної цілісності й сенсу життя. У нових соціокультурних умовах молоді люди виявляють здатність до переосмислення власних орієнтирів, поєднуючи індивідуальні прагнення до самореалізації з почуттям громадянської місії та відповідальності за спільне майбутнє.

Отже, ціннісна сфера студентської молоді в умовах суспільних і воєнних трансформацій постає як динамічна, відкрита система, що відображає взаємодію особистісного й соціального вимірів. Її еволюція свідчить про посилення гуманістичної, патріотичної та морально-етичної складових, які стають основою духовної стійкості, громадянської зрілості й соціальної консолідації молодого покоління України.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

3.1. Організація та методики дослідження

Війна стала потужним чинником соціально-психологічних змін, що впливають на життєві орієнтири молодого покоління. Для студентської молоді, яка перебуває у процесі становлення ціннісних і смислових структур, цей період характеризується переосмисленням базових понять – життя, свободи, відповідальності, гідності. Вивчення системи цінностей у таких умовах дозволяє зрозуміти, як трансформуються внутрішні пріоритети особистості та які психологічні ресурси забезпечують її стійкість.

Мета емпіричного етапу дослідження – комплексно дослідити систему цінностей студентської молоді в умовах війни, визначити її структуру, змістові домінанти та ієрархію, виявити взаємозв'язки між ціннісними орієнтаціями і рівнем життєстійкості, а також окреслити основні тенденції трансформації цінностей у кризовий період.

Для реалізації поставленої мети були визначені такі завдання:

дослідити структуру, зміст та ієрархію системи цінностей студентської молоді за допомогою комплексу психодіагностичних методик;

визначити домінантні життєві пріоритети та співвідношення індивідуалістичних і колективістських орієнтацій, характерних для воєнного періоду;

оцінити рівень життєстійкості як внутрішнього психологічного ресурсу збереження цінностей у кризових умовах;

виявити взаємозв'язки між показниками життєстійкості та провідними гуманістичними цінностями;

провести якісний аналіз особистісно-смислових уявлень студентів про війну, майбутнє та допомогу іншим і визначити основні тенденції трансформації системи цінностей у період війни.

Гіпотеза дослідження - передбачається, що в умовах війни система цінностей студентської молоді змінюється у напрямі посилення гуманістичних і колективістських орієнтацій, а вищий рівень життєстійкості сприяє збереженню стабільності та позитивної спрямованості ціннісної системи.

Емпіричне дослідження проводилося на базі Одеського національного економічного університету. У ньому взяли участь 80 студентів віком від 18 до 25 років, які навчаються на 1–6 курсах різних спеціальностей.

Критеріями відбору учасників були:

- статус студента закладу вищої освіти;
- добровільна згода на участь у дослідженні після ознайомлення з його метою та умовами;
- проживання на території України під час проведення опитування.

За структурними показниками вибірки 65 % становили жінки, 35 % – чоловіки, середній вік респондентів – 21,3 року. Переважна більшість учасників навчалася на денній формі, близько 20 % – на заочній.

Вибірка є цільовою, оскільки спрямована на дослідження саме студентської молоді як соціально-психологічної групи, що перебуває на етапі активного формування ціннісних орієнтацій і світоглядних установок. Оскільки соціокультурне середовище університету є типовим для сучасного українського освітнього простору, отримані результати можуть відображати ширші тенденції трансформації цінностей студентської молоді в умовах війни.

Для вивчення системи цінностей студентської молоді в умовах війни було застосовано комплекс взаємодоповнювальних психодіагностичних методик, спрямованих на дослідження як змістовних, так і структурно-динамічних і смислових характеристик ціннісної сфери особистості. До складу комплексу увійшли чотири валідні інструменти, що поєднують кількісний і якісний підходи: опитувальник ціннісних орієнтацій Ш. Шварца (PVQ-57), методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, тест життєстійкості С. Мадді та авторська модифікація методики «Завершення речення: цінності у час війни». Їх спільне застосування забезпечує цілісний аналіз структури, змісту та

сміслових аспектів ціннісної системи студентів, а також дозволяє співвіднести емпіричні показники з психологічними інтерпретаціями переживань і життєвих орієнтацій.

Опитувальник ціннісних орієнтацій Ш. Шварца (PVQ-57) ґрунтується на теорії універсальних типів цінностей Ш. Шварца, яка передбачає існування єдиної структури базових людських орієнтацій. Усі індивідуальні цінності згруповані у десять мотиваційних типів: влада, досягнення, гедонізм, стимуляція, самостійність, універсалізм, доброзичливість, традиції, конформізм і безпека. Кожен тип відображає певну сферу життєвих прагнень і виконує мотиваційну функцію в поведінці особистості.

У цьому дослідженні застосовано повну версію опитувальника PVQ-57, яка дає змогу отримати ширшу картину ціннісної структури, ніж скорочена форма PVQ-21. Методика містить 57 тверджень-портретів, що описують уявних людей із різними життєвими орієнтаціями (наприклад: «Він/вона вважає, що важливо дбати про інших людей»; «Йому/їй подобається приймати ризиковані рішення»). Завдання респондента – оцінити, наскільки описана людина схожа на нього самого, використовуючи шестибальну шкалу від 1 («зовсім не схожий/а на мене») до 6 («дуже схожий/а на мене»). Такий непрямий спосіб самооцінювання знижує вплив соціальної бажаності відповідей і забезпечує більшу достовірність результатів.

Методика дозволяє визначити інтенсивність вираженості кожної з десяти базових цінностей та їхніх 19 конкретизованих підтипів, що деталізують зміст загальних категорій (наприклад, «соціальна влада», «самоповага», «допомога», «універсалізм-турбота», «універсалізм-природа»). Після обробки даних розраховується середній бал за кожним показником, який відображає ступінь значущості відповідного мотиваційного напрямку для особистості.

Опитувальник PVQ-57 забезпечує можливість оцінювати не лише окремі цінності, а й взаємозв'язки між ними. Його структура ґрунтується на двох інтегральних вимірах:

– «Відкритість до змін ↔ Консерватизм», що відображає ступінь орієнтації на новизну, незалежність і ризик або, навпаки, на стабільність і підтримання існуючого порядку;

– «Самозвеличення ↔ Самотрансцендентність», який характеризує спрямованість на особисті досягнення та владу або на гуманістичні й альтруїстичні цінності.

Застосування цієї методики у роботі дозволяє кількісно й якісно описати індивідуальну систему цінностей студентів, визначити їхній пріоритетний ціннісний профіль і забезпечити подальший порівняльний аналіз із результатами інших психодіагностичних інструментів. PVQ-57 є надійним і валідним інструментом, який широко використовується в міжнародних і українських дослідженнях, зокрема у вивченні мотиваційних та соціокультурних детермінант поведінки молоді.

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча дає змогу дослідити, які життєві цілі людина вважає головними та якими принципами поведінки керується у їх досягненні. Вона базується на розмежуванні двох рівнів цінностей – термінальних (кінцевих життєвих цілей) і інструментальних (засобів, що ведуть до цих цілей). Такий поділ відображає зв'язок між смисловими орієнтирами людини та її практичною діяльністю, дозволяючи простежити внутрішню логіку ціннісної системи.

Структурно опитувальник складається з двох окремих списків, по 18 позицій у кожному.

Перший список містить термінальні цінності – бажані кінцеві стани буття, до яких людина прагне у своєму житті. Серед них, зокрема, – щастя, внутрішня гармонія, мир у країні, розвиток, свобода, сім'я, любов, пізнання, самоповага, матеріальне благополуччя, краса природи та мистецтва.

Другий список охоплює інструментальні цінності – якості, принципи або моделі поведінки, які допомагають досягати життєвих цілей. До них належать чесність, відповідальність, самостійність, терпимість, доброзичливість,

рішучість, вихованість, мужність, дисциплінованість, уважність до інших тощо.

Процедура проведення полягає у ранжуванні цінностей у кожному списку за ступенем їхньої суб'єктивної значущості. Респонденту пропонується впорядкувати 18 позицій, присвоївши кожній ранг від 1 (найважливіша) до 18 (найменш важлива). Після завершення ранжування для кожного учасника формується індивідуальна ієрархія цінностей, яка відображає його життєві пріоритети. Надалі шляхом обчислення середніх рангів за кожною позицією визначається груповий профіль, що дозволяє виявити узагальнені тенденції у вибірці.

Методика характеризується простотою застосування та високою валідністю. Вона дає змогу визначити структуру та ієрархію цінностей, порівняти їх за соціально-демографічними характеристиками (стать, курс, спеціальність), а також простежити співвідношення між гуманістичними, індивідуалістичними й матеріалістичними орієнтаціями. У контексті цього дослідження вона використовується для визначення ієрархії життєвих пріоритетів студентської молоді та для зіставлення особистісних і поведінкових аспектів ціннісної сфери, що забезпечує цілісне уявлення про ціннісну структуру студентів.

Тест життєстійкості С. Мадді призначений для оцінки психологічної життєстійкості – інтегральної особистісної властивості, що відображає здатність людини ефективно долати труднощі, зберігати внутрішню цілісність і смислову спрямованість у кризових життєвих ситуаціях. У концепції С. Мадді життєстійкість розглядається як система переконань, яка допомагає людині сприймати складні обставини не як загрозу, а як можливість для розвитку. Вона визначає здатність зберігати психологічну стабільність, ініціативу та активну позицію навіть у стресових умовах.

Тест життєстійкості використано у версії на 45 тверджень, кожне з яких оцінюється за 4-бальною шкалою («Ні», «Скоріше ні, ніж так», «Скоріше так, ніж ні», «Так»). Структура опитувальника охоплює три підшкали по 15

пунктів: залученість, контроль і прийняття ризику. Частина тверджень має зворотнє кодування згідно з ключем методики.

У структурі методики виділяються три основні компоненти життєстійкості.

Залученість (commitment) – відчуття включеності у власне життя, інтерес до діяльності, переконання, що життя має сенс, а участь у подіях є цінною незалежно від їх результату.

Контроль (control) – віра у власну спроможність впливати на перебіг подій, готовність брати відповідальність за результати власних дій.

Прийняття ризику (challenge) – схильність сприймати зміни, невизначеність і труднощі як природну частину життя та можливість для особистісного зростання.

Сума балів за окремими шкалами відображає рівень вираженості кожного компоненту, а їх загальний показник – інтегральний рівень життєстійкості. Чим вищим є цей показник, тим більшу стійкість особистість демонструє перед стресом, невизначеністю та втратами.

У межах дослідження тест життєстійкості використано для оцінки внутрішніх психологічних ресурсів студентської молоді, які забезпечують збереження ціннісної та смислової стабільності в умовах воєнного стану. Методика дозволяє виявити, на які саме внутрішні опори спираються студенти у подоланні стресових ситуацій, які аспекти їхньої особистісної активності – залученість, контроль чи готовність до ризику – найбільше сприяють адаптації до змін.

Тест забезпечує високу надійність та культурну відповідність для українських респондентів. Його результати можуть бути співвіднесені з даними інших психодіагностичних інструментів, що оцінюють цінності, мотивацію та смисложиттєві орієнтації.

У дослідженні застосовано авторську модифікацію методики незакінчених речень, створену на основі класичного тесту Сакса–Леві. Її метою є виявлення глибинних смислових уявлень, емоційних переживань і

ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах воєнного стану. Проективний характер методики дозволяє зафіксувати індивідуальні особистісні смисли, що не завжди виявляються через стандартизовані опитувальники.

Структурно модифікація містить 10 незакінчених речень, дібраних так, щоб охопити основні аспекти ціннісного самовизначення, моральної позиції та ставлення до життя у кризових умовах. До опитувальника входили такі фрази:

- «Найбільше я ціную зараз...»,
- «У час війни для мене найважливіше...»,
- «Я відчуваю підтримку, коли...»,
- «Мені дає сили...»,
- «Те, без чого я не уявляю життя...»,
- «Те, що допомагає мені залишатися стійким(ою)...»,
- «У майбутньому я хочу...»,
- «Я мрію про...»,
- «Мене надихає...»,
- «Для мене “жити гідно” означає...».

Процедура проведення полягала у письмовому завершенні кожного речення у вільній формі. Респондентам пропонувалося відповідати спонтанно, без тривалих роздумів, використовуючи власні слова. Інструкція наголошувала, що не існує «правильних» чи «неправильних» відповідей, а значущими є лише щирість і особистісна позиція.

Отримані відповіді піддавалися контент-аналізу, який передбачав виокремлення ключових смислових одиниць, групування схожих висловлювань за змістовими категоріями (цінності миру, безпеки, родини, віри, свободи, справедливості, допомоги, самореалізації тощо) та визначення основних тематичних блоків. Такий підхід дозволяє простежити структуру й домінантні напрями індивідуальних ціннісних уявлень.

Модифікація методики незакінчених речень «Цінності у час війни» використана як психодіагностичний інструмент, що доповнює стандартизовані

кількісні методи (Ш. Шварца, М. Рокіча, С. Мадді). Вона розширює можливості аналізу, даючи змогу дослідити особистісно-смисловий рівень ціннісної сфери студентів у контексті складних соціокультурних обставин.

Дослідження здійснювалося послідовно в кілька етапів, що забезпечило логічну послідовність переходу від теоретичного опрацювання проблеми до отримання й аналізу емпіричних результатів.

На підготовчому етапі було здійснено добір теоретичних і методичних засад дослідження. Проведено аналіз наукової літератури з проблеми цінностей та смисложиттєвих орієнтацій особистості, уточнено понятійний апарат і визначено методологічні підходи. На цьому етапі сформульовано мету, завдання та гіпотезу дослідження, обґрунтовано вибір психодіагностичного інструментарію. Було відібрано й перевірено психодіагностичні методики, підготовлено інструкції для респондентів, створено бланки. Також визначено порядок проведення опитування, часові межі, спосіб обробки інформації та принципи забезпечення конфіденційності.

Діагностичний етап передбачав безпосереднє проведення опитування студентів за комплексом обраних методик. Робота виконувалася у груповій формі з дотриманням однакових умов для всіх учасників. Учасники отримували короткі письмові інструкції з поясненням мети, принципів добровільності та анонімності. Вони послідовно виконували завдання чотирьох методик у межах одного заняття загальною тривалістю близько 60–70 хвилин. Такий підхід дозволив зберегти порівнюваність результатів і контроль за стандартністю процедури.

На етапі обробки результатів зібрані дані були закодовані, внесені в електронну базу та систематизовані у таблицях Microsoft Excel. Здійснювався розрахунок середніх показників, ранжування цінностей, визначення рівнів життєстійкості та порівняння групових результатів. Для відкритих відповідей, отриманих за модифікацією незакінчених речень, було проведено контент-аналіз із виділенням основних тематичних категорій і смислових акцентів.

Інтерпретаційно-аналітичний етап охоплював узагальнення отриманих даних, їх зіставлення з теоретичними положеннями, аналіз взаємозв'язків між показниками окремих методик і попередню інтерпретацію результатів, що створило підґрунтя для формулювання висновків про особливості системи цінностей студентської молоді в умовах воєнного стану.

Дослідження проводилося з дотриманням загальноприйнятих етичних норм психологічних досліджень. Учасникам було надано повну інформацію про мету, умови та добровільний характер участі, а також гарантовано право відмовитися від участі на будь-якому етапі без будь-яких наслідків. Усі отримані дані використовувалися виключно у наукових цілях, у знеособленому вигляді, без розголошення персональної інформації.

3.2. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження

Після проведення емпіричного дослідження було здійснено обробку та аналіз отриманих даних, спрямованих на перевірку гіпотези і реалізацію поставлених завдань. Розглянемо результати за основними напрямками: ціннісні орієнтації студентської молоді, рівень життєстійкості та смислові уявлення про війну й майбутнє.

Результати за опитувальником ціннісних орієнтацій Ш. Шварца

Для оцінки структури цінностей були підраховані середні показники за десятьма базовими типами цінностей, результати яких наведено в таблиці 3.1.

Отримані дані свідчать, що у структурі базових цінностей студентської молоді провідними виступають цінності безпеки ($M = 5,3$), доброзичливості ($M = 5,1$) та універсалізму ($M = 4,9$).

Цей результат є закономірним у контексті воєнного стану, коли загроза життю, соціальна нестабільність і невизначеність майбутнього актуалізують потребу у збереженні фізичної, емоційної та соціальної безпеки. Прагнення до захищеності, миру, стабільності і передбачуваності стає головним психологічним орієнтиром, що відображає адаптаційний механізм виживання у кризових умовах.

Таблиця 3.1

Середні значення типів цінностей студентів (за опитувальником Ш. Шварца)

№	Тип цінності	Середнє значення (М)	Ранг місця
1	Безпека)	5,3	1
2	Доброзичливість	5,1	2
3	Універсалізм	4,9	3
4	Самостійність	4,6	4
5	Традиції	4,3	5
6	Досягнення	4,1	6
7	Конформізм	3,9	7
8	Гедонізм	3,7	8
9	Стимуляція	3,4	9
10	Влада	3,1	10

Джерело: складено автором

Високе значення цінності доброзичливості засвідчує орієнтацію молоді на підтримку близьких, емпатію, готовність до співпраці та взаємодопомоги. Це свідчить про переважання колективістських установок і посилення соціальної згуртованості як відповіді на виклики війни. Молоді люди відчують цінність людських стосунків, лояльності, турботи про інших – що є важливим маркером гуманістичної переорієнтації суспільної свідомості.

Порівняно високий рівень універсалізму ($M = 4,9$) демонструє прагнення до ширшого, надособистісного бачення світу – до толерантності, справедливості, захисту довкілля, миру та людської гідності. У період війни такі орієнтири набувають особливого морального значення, адже поєднують патріотичний і загальнолюдський рівні смислів.

Цінність самостійності ($M = 4,6$) займає середню позицію у структурі, що можна трактувати як ознаку зрілого балансу між потребою у внутрішній свободі й готовністю дотримуватися соціальних норм. Молодь прагне до самореалізації, але не ізоляційно, а в контексті відповідальності перед спільнотою.

Традиції ($M = 4,3$) також мають відносно високу вагу, що відображає повернення до культурних і національних коренів, символів, звичаїв, які виконують стабілізуючу функцію у періоди суспільних потрясінь.

Менш вираженими виявилися цінності досягнення ($M = 4,1$) та конформізму ($M = 3,9$). Це може свідчити про зниження ролі конкурентних і статусних мотивів, а також про поступове зміщення від зовнішньої соціальної адаптації до внутрішньої моральної автономії.

Гедонізм ($M = 3,7$) і стимуляція ($M = 3,4$), які у довоєнний період зазвичай посідали середні позиції у студентських вибірках, відступили на нижчі щаблі, що вказує на зниження інтересу до розваг, насолоди і ризику. Це є природною реакцією на травматичну реальність війни, коли пріоритети зміщуються від отримання задоволення до збереження життєвої рівноваги.

Найнижчі показники цінності влади ($M = 3,1$) засвідчують, що прагнення до домінування, контролю або матеріального престижу практично не актуалізується. Такий результат може свідчити про зміщення мотивації з егоцентричних на альтруїстичні орієнтації та формування більш зрілої громадянської свідомості.

У цілому отриманий профіль демонструє домінування «цінностей самотрансцендентності» (доброта, універсалізм) і цінностей «збереження» (безпека, традиції, конформізм) над «цінностями самозвеличення» (влада, досягнення, гедонізм) та «відкритості до змін» (стимуляція, самостійність). Така структура відповідає загальносвітовим тенденціям у кризові періоди, коли зростає значення соціальної згуртованості, стабільності та моральної підтримки.

Результати за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча

Для глибшого розуміння структури ціннісної свідомості студентів результати опитувальника Ш. Шварца були доповнені даними методики М. Рокіча, яка дає змогу простежити, як саме молодь розставляє пріоритети між життєвими цілями та особистісними якостями.

У таблиці 3.2 подано узагальнені результати ранжування термінальних цінностей, що відображають найважливіші життєві орієнтири студентської молоді.

Таблиця 3.2

Провідні термінальні цінності студентів (М – середній ранг)

№	Термінальна цінність	М	Ранг місця
1	Здоров'я (фізичне та психічне)	2,7	1
2	Щасливе сімейне життя	3,0	2
3	Кохання (духовна та фізична близькість з коханою людиною)	3,3	3
4	Наявність хороших та вірних друзів	3,5	4
5	Впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від сумнівів)	3,8	5
6	Розвиток (робота над собою, постійне фізичне та духовне вдосконалення)	4,1	6
7	Пізнання (можливість поглибити освіту, розширити світогляд)	4,3	7
8	Активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість)	4,6	8
9	Продуктивне життя (максимальне використання своїх можливостей)	4,9	9
10	Свобода (самостійність, незалежність у судженнях та вчинках)	5,1	10
11	Щастя інших (добробут та вдосконалення людства)	5,3	11
12	Життєва мудрість (зрілість суджень, здоровий глузд)	5,5	12
13	Творчість (можливість творчої діяльності)	5,7	13
14	Краса природи і мистецтва (переживання прекрасного)	5,9	14
15	Цікава робота	6,2	15
16	Матеріальна забезпеченість життя (відсутність матеріальних труднощів)	6,6	16
17	Суспільне визнання (повага оточуючих, колективу)	6,9	17
18	Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу)	7,2	18

Джерело: складено автором

Отримана ієрархія демонструє перевагу життєствердних і гуманістичних орієнтирів. Найвищу значущість мають здоров'я, щасливе сімейне життя, кохання, дружба – тобто цінності, що забезпечують відчуття безпеки, любові, соціальної підтримки й гармонії. Таке розташування є цілком закономірним у воєнних умовах, коли головними стають збереження життя, емоційна стабільність та міжособистісна солідарність.

Відносно високі позиції розвитку, пізнання, активного та продуктивного життя відображають прагнення молоді до самореалізації та інтелектуального зростання навіть у кризових обставинах.

Цінність свободи також залишається важливою, засвідчуючи потребу в автономії та самостійності у прийнятті рішень.

Порівняно нижчі ранги мають матеріальна забезпеченість, суспільне визнання, розваги, що свідчить про зниження ваги споживацьких і статусних орієнтацій.

Таким чином, термінальна структура характеризується гуманістично-альтруїстичним типом ціннісної свідомості, зорієнтованим на духовні, моральні та міжособистісні смисли.

Результати щодо інструментальних цінностей подано в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Середні ранги інструментальних цінностей студентів

№	Інструментальна цінність	М	Ранг місця
1	Чесність (правдивість, щирість)	2,8	1
2	Відповідальність (почуття обов'язку, вміння дотримуватись слова)	3,0	2
3	Чуйність (турботливість)	3,2	3
4	Ефективність у справах (працелюбність, продуктивність у роботі)	3,4	4
5	Самоконтроль (стриманість, самодисципліна)	3,7	5
6	Сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів	3,9	6

№	Інструментальна цінність	М	Ранг місця
7	Терпимість (до поглядів та думок інших)	4,1	7
8	Тверда воля (вміння не відступати перед труднощами)	4,3	8
9	Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)	4,6	9
10	Освіченість (широта знань, висока загальна культура)	4,8	10
11	Широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору)	5,0	11
12	Життєрадісність (почуття гумору)	5,2	12
13	Вихованість (гарні манери)	5,4	13
14	Акуратність (вміння дотримуватись порядку)	5,6	14
15	Раціоналізм (вміння логічно мислити, приймати зважені рішення)	5,8	15
16	Сумлінність (дисциплінованість)	6,0	16
17	Непримиренність до недоліків у собі та інших	6,3	17
18	Високі запити (високі домагання до життя)	6,7	18

Джерело: складено автором

На рівні засобів реалізації життєвих цілей домінують чесність, відповідальність, чуйність, працелюбність – тобто етичні та соціально відповідальні риси.

Такі результати свідчать, що студенти керуються внутрішніми моральними нормами у поведінці, надаючи перевагу порядності, взаємній підтримці, готовності діяти сумлінно.

Високі ранги самоконтролю, сміливості, терпимості, твердості волі вказують на життєстійкість і прагнення зберігати самовладання у стресових умовах.

Менш значущими виявилися формальні якості – акуратність, сумлінність, раціоналізм, – що пояснюється зміщенням акцентів з зовнішньої дисципліни на внутрішню моральну саморегуляцію.

Загалом система цінностей студентів має соціально-гуманістичний та морально-етичний характер. Провідними життєвими орієнтирами є здоров'я, сім'я, любов, дружба, розвиток, а домінантними поведінковими установками – чесність, відповідальність, чуйність і самоконтроль. Таке співвідношення свідчить про переорієнтацію від матеріальних до духовних і моральних пріоритетів, що забезпечують стійкість, солідарність і психологічну зрілість молоді.

Отримані результати за методикою М. Рокіча узгоджуються з даними опитувальника Ш. Шварца: в обох випадках переважають цінності безпеки, доброзичливості та універсалізму, а егоцентричні орієнтації (влада, престиж, розваги) відходять на периферію. Це підтверджує тенденцію до морально-гуманістичної консолідації української студентської молоді у воєнний період.

Результати за тестом життєстійкості С. Мадді

Для оцінки внутрішніх психологічних ресурсів, що забезпечують стійкість особистості в умовах війни, було проаналізовано результати тесту життєстійкості С. Мадді. Ця методика дала змогу визначити розподіл респондентів за рівнями життєстійкості, представленими в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Розподіл студентів за рівнями життєстійкості

Рівень життєстійкості	Частка респондентів (%)	Кількість осіб (n)
Високий	21,25	17
Середній	62,50	50
Низький	16,25	13
Разом	100,00	80

Джерело: складено автором

Отже, приблизно дві третини (62,5 %, 50 осіб) студентів мають середній рівень життєстійкості, що характеризується гнучкістю поведінки, оптимізмом і вмінням знаходити сенс у труднощах.

Високий рівень життєстійкості (21,25%, 17 осіб) притаманний респондентам з яскраво вираженим почуттям контролю над власним життям, вірою у власні сили та готовністю сприймати зміни як виклики, а не загрози.

Низький рівень (16,25 %, 13 осіб) вказує на певну психологічну вразливість, підвищену тривожність та потребу у зовнішній підтримці, що може знижувати здатність ефективно адаптуватися в умовах невизначеності.

З метою деталізації отриманих результатів було проаналізовано середні бали за основними складовими життєстійкості, що відображають різні аспекти адаптивності та особистісної зрілості.

Середні показники за кожною шкалою, а також загальний індекс життєстійкості подано в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Середні значення показників життєстійкості студентів (n = 80)

Показник життєстійкості	М	Рівень прояву
Залученість	27,4	Середній
Контроль	28,1	Середній
Прийняття ризику	24,7	Середній
Загальний рівень життєстійкості	80,2	Середній

Джерело: складено автором

Отримані результати свідчать про збалансований середній рівень розвитку усіх трьох компонентів життєстійкості, що забезпечує загальну адаптивність і стресостійкість студентської молоді.

Показник залученості (27,4 бала) відображає здатність більшості студентів підтримувати інтерес до життя, навчання й міжособистісних стосунків, зберігаючи почуття сенсу та особистої значущості власної діяльності. Такий рівень дозволяє їм залишатися активними учасниками подій, а не пасивними спостерігачами.

Показник контролю (28,1 бала) демонструє переконаність у власній спроможності впливати на перебіг подій і брати відповідальність за результати

власних дій. Для більшості характерний внутрішній локус контролю та орієнтація на активне долаття труднощів, хоча в частини респондентів простежується підвищене відчуття безсилля перед непередбачуваними обставинами війни.

Показник прийняття ризику (24,7 бала) засвідчує обережно-оптимістичну позицію щодо змін: студенти готові стикатися з труднощами, сприймаючи їх як природну частину життя й можливість особистісного зростання. Водночас дещо нижчі значення цього компонента свідчать про підвищену потребу у стабільності та безпеці, що є природним у кризових умовах.

Загальний показник життєстійкості (80,2 бала) підтверджує наявність у студентів активної життєвої позиції, віри у власні сили та здатності зберігати смислову цілісність у складних обставинах.

Порівняння з результатами ціннісних методик показало, що вищі прояви життєстійкості властиві студентам із гуманістичною орієнтацією, тоді як нижчі рівні спостерігаються у тих, хто тяжіє до матеріальних і статусних пріоритетів. Отже, життєстійкість постає не ізольованою рисою, а психологічним відображенням зрілої, морально зорієнтованої системи цінностей, яка підтримує особистісну стійкість і адаптацію в умовах війни.

Результати за методикою “Завершення речення: цінності у час війни”

Для доповнення кількісних результатів дослідження було проаналізовано якісний матеріал, отриманий за допомогою авторської методики «Завершення речення: цінності у час війни». Вона дала змогу виявити емоційно-сміслові домінанти у висловлюваннях студентів та простежити, як вони інтерпретують власні життєві орієнтири в умовах війни. Узагальнені результати контент-аналізу подано в таблиці 3.6

Отримані дані свідчать про перевагу екзистенційно-гуманістичних цінностей, що відображають переживання війни як глибокого смислового досвіду.

Таблиця 3.6

Домінуючі категорії цінностей у висловлюваннях студентів (n = 80)

№	Категорія	Частота згадувань (%)	Приклади висловлювань
1	Мир, безпека, спокій	78	«Для мене найважливіше – щоб закінчилась війна»; «Ціную кожен день без тривоги»
2	Родина, близькі люди	66	«Найбільше ціную сім'ю і підтримку батьків»
3	Віра, надія, духовність	53	«Мене тримає віра в перемогу і в людей»
4	Допомога іншим, єдність	47	«Хочу бути корисною, допомагати військовим і дітям»
5	Освіта, розвиток	39	«Навчання стало сенсом і способом не здаватися»
6	Свобода, гідність	35	«Свобода – це те, за що ми всі боремося»
7	Самореалізація, майбутнє	31	«Мрію розвиватися після перемоги, жити по-новому»

Джерело: складено автором

Найчастіше у висловлюваннях студентів з'являються теми миру, безпеки та спокою (78 %). Вони сприймаються не просто як політична мета, а як життєва умова, що дозволяє відчувати стабільність, продовжувати навчання й планувати майбутнє.

Висока частота звернень до теми родини і близьких людей (66 %) засвідчує, що саме міжособистісні стосунки, підтримка і турбота є головним джерелом емоційної рівноваги.

Висловлювання, пов'язані з вірою, надією, духовністю (53 %), відображають процеси внутрішньої мобілізації ресурсів – релігійних, моральних, світоглядних – для збереження сенсу життя у складних обставинах.

Категорії допомоги іншим і єдності (47 %) свідчать про зростання колективної ідентичності та альтруїстичних настанов. Для багатьох студентів

важливо не лише вижити, а й бути корисними, підтримати інших, долучитися до спільної справи.

Певна частина відповідей пов'язана з освітою, розвитком (39 %), що демонструє прагнення використовувати навчання як інструмент самозбереження, осмислення та проєктування майбутнього.

Висловлювання про свободу і гідність (35 %) свідчать про зрілі громадянські позиції, усвідомлення власної суб'єктності та національної відповідальності.

Нарешті, тема самореалізації і майбутнього (31 %) підкреслює прагнення молоді до відновлення, реалізації планів, побудови нового життя після перемоги.

Аналіз висловлювань студентів показав, що у системі їхніх цінностей відбулися зміни від індивідуалістичних до колективно-гуманістичних орієнтацій. На перший план виходять цінності миру, безпеки, сім'ї, духовності та допомоги іншим, які мають екзистенційний характер і забезпечують психологічну стабільність у кризових умовах. Водночас у висловлюваннях зберігається орієнтація на розвиток, свободу та майбутню самореалізацію, що свідчить про прагнення молоді до активного життя та збереження сенсу навіть попри труднощі.

Порівняння результатів цієї методики з даними опитувальників Ш. Шварца, М. Рокіча та С. Мадді підтверджує загальну тенденцію до морально-гуманістичної консолідації та зростання психологічної зрілості студентської молоді. Цінності миру, родини, доброти, віри та відповідальності є не лише смисловим ядром світогляду, а й внутрішнім ресурсом життєстійкості, який допомагає долати страх, втому і невизначеність.

Комплексне дослідження ціннісної сфери студентської молоді дало змогу виявити структурні, змістові та функціональні особливості її ціннісних орієнтацій у сучасних соціокультурних умовах. Отримані результати чотирьох застосованих методик підтверджують взаємопов'язаний характер цінностей, смислової спрямованості та життєстійкості особистості.

Висновки до розділу 3

Проведене емпіричне дослідження дозволило комплексно охарактеризувати особливості системи цінностей студентської молоді в умовах війни. Отримані дані підтвердили гіпотезу про посилення гуманістичних, морально-етичних і колективістських орієнтацій, що виконують роль внутрішнього ресурсу життєстійкості та смислової стабільності особистості.

За опитувальником Ш. Шварца (PVQ-57) встановлено, що у структурі базових цінностей домінують безпека ($M = 5,3$), доброзичливість ($M = 5,1$) та універсалізм ($M = 4,9$). Ці показники свідчать про переорієнтацію на збереження життя, стабільність, соціальну підтримку й гуманістичні смисли. Порівняно нижчі результати за досягненням, гедонізмом і владою ($M \approx 3,1-4,1$) вказують на зниження значущості егоцентричних і статусних орієнтацій, що характерно для кризових періодів. Таким чином, у студентів переважають цінності самотрансцендентності та збереження над самозвеличенням і відкритістю до змін, що відображає моральну та соціальну адаптацію до реалій воєнного часу.

Результати за методикою М. Рокіча підтвердили ці тенденції на рівні конкретних життєвих цілей і засобів їх досягнення. Серед термінальних цінностей найвищі ранги мають здоров'я, щасливе сімейне життя, кохання, дружба, розвиток і пізнання, тоді як матеріальна забезпеченість, престиж і розваги опинилися на останніх позиціях. Це вказує на зміщення акцентів від зовнішніх успіхів до внутрішньої гармонії, емоційної підтримки та духовного змісту життя. У структурі інструментальних цінностей домінують чесність, відповідальність, чуйність, працелюбність і самоконтроль – риси, які забезпечують моральну саморегуляцію та підтримують соціальну єдність у складних умовах. Отже, система цінностей студентів набуває чітко вираженого гуманістичного й морально-етичного спрямування.

Аналіз результатів тесту життєстійкості С. Мадді показав, що більшість опитаних характеризуються середнім рівнем життєстійкості (62,5 %), високим – 21,25 %, низьким – 16,25 %. У середньому проявлені всі три компоненти:

залученість ($M = 27,4$), контроль ($M = 28,1$), прийняття ризику ($M = 24,7$). Це означає, що переважна частина студентів зберігає активну життєву позицію, відчуття особистої відповідальності та віру у власні сили, що є підґрунтям для психологічної адаптації та подолання стресу. Вищі показники життєстійкості властиві студентам із вираженою гуманістичною орієнтацією, тоді як нижчі – тим, хто тяжіє до матеріальних і статусних пріоритетів. Таким чином, життєстійкість виявляється не ізольованою рисою, а результатом зрілої, морально інтегрованої системи цінностей.

Дані проективної методики «Завершення речення: цінності у час війни» розкрили емоційно-смісловий вимір ціннісної сфери. Найчастіше у висловлюваннях студентів з'являються теми миру й безпеки (78 %), родини та близьких людей (66 %), віри, надії й духовності (53 %), допомоги іншим і єдності (47 %), освіти й розвитку (39 %), свободи й гідності (35 %), самореалізації й майбутнього (31 %). Ці результати свідчать, що для молоді головним джерелом стійкості стають духовні й моральні цінності, міжособистісна підтримка та прагнення до спільного блага. Емоційна насиченість висловлювань демонструє високий рівень смислової залученості та віру в майбутнє попри пережиті труднощі.

Узагальнення результатів усіх чотирьох методик підтвердило, що ціннісна система студентської молоді в умовах війни є соціально-гуманістичною за змістом і адаптивною за функцією. Цінності виконують роль психологічного ресурсу життєстійкості, забезпечуючи внутрішню рівновагу, смислову інтегрованість та готовність долати складні життєві обставини. Отримані результати узгоджуються з висунутою гіпотезою й відображають тенденцію до морально-етичної консолідації української студентської молоді під час війни.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу проаналізувати систему цінностей студентської молоді в умовах трансформації суспільства, виявити її структуру, змістові пріоритети та основні тенденції розвитку. На основі узагальнення теоретичних підходів, аналізу соціально-психологічних чинників і результатів емпіричного вивчення було сформульовано низку положень, що відображають головні результати роботи.

Цінності виступають системоутворювальним елементом свідомості та особистісної структури людини. Вони поєднують когнітивний, емоційно-оцінний і поведінковий компоненти, визначаючи смислову спрямованість життєдіяльності. Через систему цінностей особистість інтегрує власний досвід, регулює поведінку, формує життєву позицію та моральну стійкість. Еволюція психологічних концепцій свідчить про поступовий перехід від розуміння цінностей як зовнішніх соціальних норм до їх трактування як внутрішніх смислових структур, що забезпечують єдність мотиваційної та когнітивної сфер особистості.

Сучасна психологічна наука розглядає цінності як багаторівневу ієрархічну систему, що має динамічний характер. Вона поєднує загальнолюдські, суспільні, групові та індивідуальні орієнтири. Формування ціннісної системи відбувається у процесі соціалізації, навчання, самопізнання та діяльності, забезпечуючи узгодженість між внутрішніми переконаннями й зовнішніми нормами. Зріла особистість характеризується гармонійним поєднанням прийнятих нею цінностей і реальних життєвих орієнтацій, що забезпечує цілісність світогляду та внутрішню стабільність.

Соціально-психологічні чинники відіграють провідну роль у формуванні ціннісної сфери молоді. До них належать родинне виховання, освітнє середовище, культурний контекст, громадянська ідентичність і інформаційний простір. Для сучасного покоління студентів характерне поєднання традиційних та інноваційних орієнтирів: поряд із прагненням до самореалізації, незалежності й професійного успіху спостерігається висока

значущість любові, дружби, справедливості, свободи, миру та доброти. Таке поєднання свідчить про пошук молоддю балансу між особистісними й суспільними смислами життя.

Війна стала потужним чинником переоцінки цінностей студентської молоді. У свідомості респондентів відбулося зміщення акцентів від індивідуалістичних і матеріальних орієнтацій до гуманістичних, колективістських і духовно-моральних. Провідними стали цінності миру, життя, родини, взаємопідтримки, віри у перемогу, справедливості та свободи. Підвищилася значущість громадянської відповідальності, патріотизму, взаємодопомоги та моральної солідарності, що свідчить про зростання соціальної зрілості молоді й здатності до смислової мобілізації у кризових умовах.

Результати емпіричного дослідження підтвердили гіпотезу про посилення гуманістичних і колективістських орієнтацій у системі цінностей студентів у період війни. Аналіз, проведений за методиками Ш. Шварца, М. Рокіча, С. Мадді та за авторською проективною методикою, показав, що в ієрархії цінностей домінують «мир у країні», «сім'я», «здоров'я», «віра у майбутнє» та «справедливість». Водночас зменшилася роль престижу, матеріального добробуту та зовнішніх атрибутів успіху. Отримані результати демонструють тенденцію до зростання ваги цінностей безпеки, доброти, універсалізму, традицій і доброзичливості, що відображає внутрішній поворот молоді до духовних і моральних орієнтирів.

Психологічний ресурс життєстійкості виконує роль стабілізатора ціннісної системи в умовах воєнних викликів. Респонденти з високим рівнем життєстійкості демонструють більшу узгодженість між гуманістичними й самотрансцендентними цінностями, збереження оптимізму, віри в сенс життя та здатності до конструктивного подолання труднощів. Це підтверджує, що життєстійкість посилює здатність особистості підтримувати внутрішню цілісність і моральну орієнтацію навіть у ситуації невизначеності та небезпеки.

Отримані дані засвідчують, що система цінностей студентської молоді є не лише показником індивідуального розвитку, а й індикатором соціально-психологічних процесів у суспільстві. Вона чутливо реагує на макросоціальні зміни, відображаючи моральну трансформацію покоління, яке формує нові смислові орієнтири. Цінності стають засобом збереження культурної ідентичності та духовного потенціалу українського суспільства у період війни, виступаючи психологічним чинником національної єдності.

Перспективи подальших досліджень полягають у простеженні динаміки післявоєнних змін системи цінностей, а також у створенні програм психопрофілактичної й освітньої роботи, спрямованих на підтримку морально-ціннісної стабільності студентської молоді в умовах відновлення суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадер С.О. Класифікація цінностей та ціннісно-сміслових орієнтацій особистості. *Іноваційна педагогіка*. 2019. Випуск 14. Т. 1. С.18-22.
2. Бастун Н.А. Особистісні цінності як системотвірний чинник життєвої активності людини. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості*. 2016. Том 6. Вип. 12. С. 34–42.
3. Баранівський В.Ф. Ціннісні орієнтації студентської молоді та їх роль в консолідації українського суспільства. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія*. 2014. Вип. 43. С. 39-52.
4. Бех І. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ-Чернівці: Вид-во «Букрек», 2018. 320 с
5. Бліхар М. П. Ціннісні орієнтації студентської молоді України: соціологічний аналіз проблеми. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2011. Випуск 5. С. 116–125.
6. Блискун О.О. Дослідження проблем сучасної молоді: соціологічні та психологічні аспекти. *Актуальні проблеми психології*. 2020. Том 9. Випуск 13. С.26-36.
7. Бойко А. І., Бойко А. О. Система цінностей як фундамент культурної ідентичності в сучасному суспільстві: огляд основних проблем. *Культурологічний альманах*. 2024. Вип. 4 (12). С.155-177.
8. Бондаренко Н. Особливості смисложиттєвих орієнтацій студентської молоді. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2023. № 2(1). С. 49-61 <https://isg-journal.com/isjel/>
9. Брусакова О. В. Екзистенційні цінності студентської молоді під час війни. Особистість, суспільство, війна : тези доп. учасників міжнар. психолог. форуму (м. Харків, Україна, 26 квіт. 2024 р.). Харків : ХНУВС, 2024. С. 66-69.

- 10.. Вакуленко О. Л., Чанчиков І. К. Особливості впливу ціннісних орієнтацій на життєстійкість особистості. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 2. Т. 1. С. 32-36.
- 11.Варипаєв О. М., Міносян А. С. Ціннісні орієнтації як фактор становлення світогляду здобувача вищої освіти. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 5(45). С. 1039–1052.
- 12.Ващенко О. М., Кравченко Т. В., Третяк С. К. Цінності й ціннісні орієнтації сучасного студентства: теоретикоприкладний аспект. Людські цінності і толерантність у сучасному світі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів: матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. К.: Київ. ун.-т ім. Б. Грінченка, 2011. С.168-172.
- 13.Вихрущ А. В., Христенко О. М. Система цінностей молоді в контексті особистісної парадигми. *Медична освіта*. 2020. №1. С. 5-13.
- 14.Володарська Н.Д. Роль ієрархії цінностей особистості в процесі самотворення. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. 2015. Вип. 35. С. 166–176.
- 15.Галецька І., Семків І. Індивідуальні цінності в дискурсі психологічних теорій. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2006. № 2. С. 192-203.
- 16.Галян І.. Ціннісні суперечності в аксіогенезі особистості. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*. 2022. №7. С.11-23.
- 17.Галян І. М. Ціннісні уподобання української молоді в ситуації невизначеності. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. №4 (74). С. 46-54.
- 18.Денисюк Л. М. Проблема сутності цінностей у наукових дослідженнях. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка, Психологія*. 2009. № 2 . С. 35-39.
- 19.Дмитрук Н. Між матеріалізмом і постматеріалізмом: ціннісні орієнтації сучасної української молоді. *Вісник АПСВТ*. 2017. №3. С. 57-67.

20. Долинська Л. В., Максимчук Н. П. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2008. 124 с.
21. Драч С. В. Ціннісні орієнтації студентської молоді українського суспільства: сутність та динаміка. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2010. № 2. С. 26–30.
22. Євстафієва Л.М. Психологічні чинники становлення життєвої стратегії у студентської молоді. *Проблеми сучасної психології*. 2012. № 18. С. 325–333.
23. Жигайло Н. І. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді. *Проблеми сучасної психології*. 2009. Випуск 6. Частина І. С.227-237.
24. Зінченко А., Русенкевич Я. Ціннісні орієнтації української молоді в структурі психологічних стратегій життєдіяльності: аналіз статевих відмінностей. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2024. Випуск 23 (68). С.25-35.
25. Іваненко А. М. Ціннісні орієнтації у структурі особистості студентів. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2022. №7. С. 82-87.
26. Карпенко З. Сучасний стан аксіопсихологічних досліджень в Україні. *Психологія і особистість*. 2013. №1. С. 21-31.
27. Качинська І.П. Динаміка ціннісних орієнтацій української молоді. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2017. Випуск 1–2. С.24-34.
28. Кислинська Д.М., Мілорадова Н.Е. Цінності та ціннісні орієнтації в психологічних теоріях. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2016. Випуск 53. С. 64-73.
29. Котлова Л. Ціннісні орієнтації особистості в умовах суспільних трансформацій. *Політологія. Психологія. Комунікації*. 2015. Т. 1. № 38. С. 36–42

30. Котух О. Сутність поняття «цінності» в європейській та українській психологічній традиції виклики сучасної психологічної науки країн єс: перспективи інтеграції українського досвіду: збірник тез методологічного семінару лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2022. С.30-33.
31. Коханова О. П. Ціннісні орієнтації сучасної молоді: значущість та реалізованість. Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання. 2014. Том 11 (31). С. 152-157.
32. Логвіновська Л. М. Особливості динаміки цінностей українських студентів в умовах війни. The 15th International scientific and practical conference “Modern science: innovations and prospects” (November 13-15, 2022) SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2022. С.345-349.
33. Лук’яненко М. М. Ціннісна сфера особистості як проблема філософської та психологічної науки. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 2. С.145-149.
34. Михайлишин У. Б. Соціально-психологічні особливості системи ціннісних орієнтацій студентської молоді: до постановки проблеми. Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2016. Вип. 45. Т. 1. Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. С. 133–136.
35. Москаленко О. В. Сучасні концепції ціннісно-смислової сфери особистості *Вісник НТУУ —КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2010. Випуск 2. С.113-117
36. Мухіна Л.М. Психологічні особливості ціннісної сфери сучасної молоді. *ГАБІТУС*. 2024. Випуск 64. С.65-69.
37. Нагорняк К. М. Уточнена теорія базових цінностей Ш. Шварца: попередні результати адаптації методики PVQ-57 в Україні. *Наукові записки НаУКМА*. 2017. Том 196. Соціологічні науки. С.24-31.

- 38.Морозова Л. П. Аспекти формування ціннісного світу сучасної молоді. *Наукові записки НаУКМА : Гуманітарні науки*. 2003. Т. 22. Ч. 1. С. 86-91.
- 39.Мудрак М. Особливості психологічного підходу до вивчення системи цінностей особистості. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 1 (77). С.195-198.
- 40.Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Соціологія. 2013. Т. 225. Вип. 213. С. 27–30.
- 41.Невмержицька О.М. Цінність як поняття: теоретичні основи. *Грані* 2015. № 7 (123). С.114-117.
- 42.Огінська Р. Т. Система цінностей студентської молоді в умовах трансформації суспільства. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2018. Вип. 20–21. С. 37–40.
- 43.Павліченко А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості. *Психологія і суспільство*. 2017. №. 4(22). С. 98-120.
- 44.Перелигіна Л., Швалб А., Балабанова Л. Трансформація життєвих цінностей та орієнтирів у молоді України під впливом війни. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2025. № 1(9). С. 132-143.
- 45.Повалій Л. В. Проблема цінностей: теоретичний аспект. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2013 рік Івано-Франківськ: НАІР, 2014. Вип. 4. С.119-122
- 46.Подольнчук Д.С. Ціннісні орієнтації студентської молоді як предмет соціально-психологічного дослідження. *ГАБІТУС*. 2020. Випуск 19. С.263-270.
- 47.Пуертас С. Д. К. Соціокультурний підхід до вивчення цінностей. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2014. Вип. 15. С. 108-119.

- 48.Радчук Г. К. Особливості ціннісних орієнтацій сучасних студентів. *World science Multidisciplinary Scientific Edition*. Vol. 5, May 2018. № 5(33). Warsaw. P. 16-22.
- 49.Романюк Л.В. З історії дослідження цінностей: аналіз цінностей особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2011. Випуск 13. С.333-344.
- 50.Романюк Л. В. Методологія і досвід вивчення цінностей особистості дорослого в кроскультурному контексті. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 2017. Вип. 40. С. 88–100.
- 51.Савчук О. В. Динаміка ціннісних орієнтацій української молоді. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип. 16. С. 60-67.
- 52.Свід О., Сокурянська Л. Динаміка ціннісних орієнтацій українських студентів часів незалежності: назад до «матеріалізму»? *Український соціологічний журнал*. 2017. № 1–2. С.135-139.
- 53.Святненко С. В., Виноградов О. Г. Ціннісні орієнтації української молоді: порівняльний аналіз. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2013. Т. 149. С. 32-37.
- 54.Семіченко В., Чумак А. Трансформація ціннісних орієнтацій студентів в умовах суспільної кризи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 2015. 1(3). С.95-101.
- 55.Сікалюк А. І. Аналіз сутності поняття «цінність» у теоретичних наукових джерелах . *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 1 (35). С.410-416.
- 56.Скобедіна О. Ю .Динаміка становлення ціннісних орієнтацій особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Випуск 9. С.514-524.
- 57.Сокурянська Л. Г. Динаміка ціннісних орієнтацій студентської та шкільної молоді України: від цінностей радянських до європейських. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. 2016. Вип. 37. С. 213–221.

58. Сосніхіна С. Є. Ціннісні орієнтації сучасної студентської молоді: міждисциплінарний підхід. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Психологія*. 2016. Т. 21. Вип. 3. С. 222–230.
59. Таміліна Л. Між надією та відчаєм: цінності та переконання молодих українців сьогодні. Аналітика. Суспільство. 2024. URL: <https://voxukraine.org/mizh-nadiyeyu-ta-vidchayem-tsinnosti-ta-perekonannya-molodyh-ukrayintsiv-sogodni>.
60. Турбан В.В. Психологічна природа цінностей. Теоретичні і прикладні проблеми психології Збірник наукових праць. 2020. №3(53). Том 2. С.198-212.
61. Федотова Т. Симптоми моральної травми та ціннісні орієнтації в студентської молоді в умовах війни. *Психологічні перспективи*. 2023. №42. С.182-195.
62. Христенко О. М. Цінності української молоді в часі війни: до питання громадянського виховання майбутніх лікарів. *Медична освіта*. 2022. № 2. С. 100-103
63. Шапошникова І. В. Формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2013. Вип. 57. С.181-187.
64. Шемигон Н. Ю. Ціннісні орієнтації та їх значення для активізації адаптивних можливостей студентської молоді – теоретичний аспект. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2021. № 70. С. 39-46.
65. Шматко Н. Розмежування концепцій цінностей та ціннісних орієнтацій у психологічній науці. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. №3 (75). С.280-285.
66. Ямницький О. В. Категорія «цінності» у психологічному вимірі. *Наука і освіта*. 2013. №4. С.34-37.
67. Ярошук М. В., Заблоцький А. Р., Тимош Ю. В. Трудові цінності та життєві орієнтації молоді: диференційований підхід. Наукові записки Львівського

державного університету без пеки життєдіяльності. *Педагогіка і психологія*. 2025. № 1 (5). С. 130–134.

ДОДАТКИ

Додаток А

Портретний ціннісний опитувальник Ш. Шварца

Інструкція:

Нижче наведено описи різних людей. Будь ласка, прочитайте кожен опис і подумайте, наскільки ця людина схожа чи не схожа на вас.

Поставте «плюс» у тій клітинці праворуч, яка показує, наскільки ця людина схожа або не схожа на вас.

Твердження	Зовсім не схоже на мене	Не схоже на мене	Мало схоже на мене	Помірно схоже на мене	Схоже на мене	Дуже схоже на мене
1. Для нього важливо розуміти речі по-своєму						
2. Для нього важливий порядок у суспільстві						
3. Для нього важливо добре проводити час						
4. Для нього важливо не турбувати інших людей						
5. Для нього важливо захищати слабких і вразливих людей у суспільстві						
6. Для нього важливо, щоб люди робили те, що він їм каже						
7. Для нього важливо ніколи не хвалитися і не						

поводитися зарозуміло						
8. Для нього важливо берегти природу						
9. Для нього важливо ніколи не бути осоромленим						
10. Для нього важливо завжди шукати різноманіття у діяльності						
11. Для нього важливо піклуватися про близьких людей						
12. Для нього важливо мати владу, яку можуть дати гроші						
13. Для нього дуже важливо намагатися не хворіти і берегти своє здоров'я						
14. Для нього важливо бути терпимим до найрізноманітніших людей і груп						
15. Для нього важливо ніколи не порушувати правила чи приписи						
16. Для нього важливо самостійно ухвалювати рішення, що стосуються його життя						
17. Для нього важливо мати амбітні цілі в житті						

18. Для нього важливо підтримувати традиційні цінності та погляди на світ						
19. Для нього важливо, щоб люди, яких він добре знає, були повністю впевнені в ньому						
20. Для нього важливо бути багатим						
21. Для нього важливо брати участь у добровільних акціях на захист природи						
22. Для нього важливо ніколи нікого не дратувати						
23. Для нього важливо мати власну точку зору						
24. Для нього важливо зберігати гідність в очах інших						
25. Для нього дуже важливо допомагати дорогим йому людям						
26. Для нього важливо почуватися захищеним і у безпеці						
27. Для нього важливо бути надійним і таким, що заслуговує на довіру другом						

28. Для нього важливий азарт у житті, навіть якщо він пов'язаний із ризиком						
29. Для нього важливо мати владу, щоб змушувати людей робити те, що він хоче						
30. Для нього важливо планувати свої дії самостійно						
31. Для нього важливо дотримуватися правил, навіть коли ніхто не бачить						
32. Для нього важливо бути дуже успішним						
33. Для нього важливо дотримуватися сімейних або релігійних звичаїв						
34. Для нього важливо слухати й розуміти людей, відмінних від нього, наприклад, тих, що належать до різних меншин						
35. Для нього важливо, щоб його країна була сильною і могла захистити своїх громадян						
36. Для нього важливо насолоджуватися						

задоволеннями, які може дати життя						
37. Для нього важливо, щоб кожна людина у світі мала рівні можливості в житті						
38. Для нього важливо бути скромним						
39. Для нього важливо розширювати свій кругозір						
40. Для нього важливо шанувати традиції своєї культури						
40. Для нього важливо бути тим, хто вказує іншим, що робити						
42. Для нього важливо дотримуватися всіх законів						
43. Для нього важливо здобувати різний досвід						
44. Для нього важливо мати дорогі речі, що свідчать про його заможність						
45. Для нього важливо захищати довкілля від руйнування чи забруднення						
46. Для нього важливо користуватися будь-якою можливістю повеселитися						

47. Для нього важливо приділяти увагу всім потребам своїх близьких						
48. Для нього важливо, щоб люди визнавали його досягнення						
49. Для нього важливо ніколи не бути приниженим						
50. Для нього важливо, щоб його країна могла захистити себе від будь-яких загроз						
51. Для нього важливо ніколи не сердити інших людей						
52. Для нього важливо, щоб із усіма людьми поводитися справедливо, навіть якщо він їх не знає						
53. Для нього важливо ніколи не наражати себе на небезпеку						
54. Для нього важливо ніколи не прагнути публічної уваги чи схвалення						
55. Для нього важливо, щоб усі його друзі та родина могли повністю на нього покластися						
56. Для нього важливо бути вільним самостійно обирати, що робити						

57. Для нього важливо приймати людей, навіть коли він із ними не згоден						
---	--	--	--	--	--	--

Обробка та інтерпретація результатів:

Обчислюється середнє арифметичне для всіх груп цінностей:

Самостійність: учинки (SDA): 16, 30, 56

Самостійність: думки (SDT): 1, 23, 39

Стимуляція (ST): 10, 28, 43

Гедонізм (HE): 3, 36, 46

Досягнення (AC): 17, 32, 48

Влада: ресурси (POR): 12, 20, 44

Влада: домінування (POD): 6, 29, 41

Репутація (FAC): 9, 24, 49

Безпека: суспільна (SES): 2, 35, 50

Безпека: особиста (SEP): 13, 26, 53

Конформність: правила (COR): 15, 31, 42

Конформність: міжособистісна (COI): 4, 22, 51

Традиція (TR): 18, 33, 40

Скромність (HUM): 7, 38, 54

Доброзичливість: почуття обов'язку (BED): 19, 27, 55

Доброзичливість: турбота (BEC): 11, 25, 47

Універсалізм: турбота про інших (UNC): 5, 37, 52

Універсалізм: турбота про природу (UNN): 8, 21, 45

Універсалізм: толерантність (UNT): 14, 34, 57

Ключ метацінностей

Шкала	Пункти
Відкритість змінам	Самостійність: учинки (SDA): 16, 30, 56 Самостійність: думки (SDT): 1, 23, 39 Стимуляція (ST): 10, 28, 43
Самоствердження / Самозвеличення	Гедонізм (HE): 3, 36, 46 Досягнення (AC): 17, 32, 48 Влада: ресурси (POR): 12, 20, 44 Влада: домінування (POD): 6, 29, 41 Репутація (FAC): 9, 24, 49
Консерватизм / Збереження	Безпека: суспільна (SES): 2, 35, 50 Безпека: особиста (SEP): 13, 26, 53 Конформність: правила (COR): 15, 31, 42 Конформність: міжособистісна (COI): 4, 22, 51 Традиція (TR): 18, 33, 40 Скромність (HUM): 7, 38, 54
Самотрансцендентність / Самовизначення	Доброзичливість: почуття обов'язку (BED): 19, 27, 55 Доброзичливість: турбота (BEC): 11, 25, 47 Універсалізм: турбота про інших (UNC): 5, 37, 52 Універсалізм: турбота про природу (UNN): 8, 21, 45 Універсалізм: толерантність (UNT): 14, 34, 57

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича

Інструкція для учасників дослідження

Вам пропонується два переліки цінностей: список А та список Б. Запропоновані у кожному переліку цінності необхідно прорангувати у порядку їх важливості, значущості для Вас, розглядаючи їх як принципи, яких Ви дотримуетесь у житті. Уважно прочитайте зміст усіх запропонованих Вам цінностей у Списку А та знайдіть серед них ту, яка є для Вас найбільш значущою. Вона і буде на першому місці (у клітинці поряд з нею поставте цифру 1). Далі виберіть наступну за значущістю і поставте поряд з нею цифру 2, поряд з наступною за значущістю поставте цифру 3 і так до кінця. Найменш важлива для Вас цінність повинна бути на 18 місці. Таку ж саму процедуру необхідно повторити зі списком Б. Завдання слід виконувати вдумливо, не поспішаючи.

Список А (термінальні цінності)

1. Активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя)	
2. Життєва мудрість (зрілість суджень та здоровий глузд, що приходять з досвідом)	
3. Здоров'я (фізичне та психічне)	
4. Цікава робота	
5. Краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі та в мистецтві)	
6. Кохання (духовна та фізична близькість з коханою для Вас людиною)	
7. Матеріальна забезпеченість життя (відсутність матеріальних труднощів)	
8. Наявність хороших та вірних друзів	
9. Суспільне визнання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі)	
10. Пізнання (можливість поглибити свою освіту, розширити світогляд, загальну культуру; інтелектуальний розвиток)	
11. Продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил та здібностей);	

12. Розвиток (робота над собою, постійне фізичне та духовне вдосконалення)	
13. Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)	
14. Свобода (самостійність, незалежність у судженнях та вчинках)	
15. Щасливе сімейне життя	
16. Щастя інших (добробут, розвиток та вдосконалення інших людей, всього народу, людства загалом)	
17. Творчість (можливість творчої діяльності)	
18. Впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів).	

Список Б (інструментальні цінності)

1. Акуратність (вміння дотримуватись порядку у речах та справах)	
2. Вихованість (гарні манери)	
3. Високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання)	
4. Життєрадісність (почуття гумору)	
5. Сумлінність (дисциплінованість)	
6. Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)	
7. Непримищенність до недоліків у собі та інших	
8. Освіченість (широта знань, висока загальна культура)	
9. Відповідальність (почуття обов'язку, вміння дотримуватись слова)	
10. Раціоналізм (вміння тверезо та логічно мислити, приймати продумані, раціональні рішення)	
11. Самоконтроль (стриманість, самодисципліна)	
12. Сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів	
13. Тверда воля (вміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами)	
14. Терпимість (до поглядів та думок інших, вміння прощати іншим їх помилки)	
15. Широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інакші смаки, звичаї, звички)	
16. Чесність (правдивість, щирість)	
17. Ефективність у справах (працелюбність, продуктивність у роботі)	
18. Чуйність (турботливість)	

Тест життєстійкості С. Мадді)

Інструкція. Прочитайте наведені нижче твердження та оберіть той варіант відповіді («ні», «скоріше ні, ніж так», «скоріше так, ніж ні», «так»), який найточніше відображає Вашу думку. Тут немає правильних або неправильних відповідей, оскільки важливо лише Ваше власне бачення. Просимо працювати у швидкому темпі, не замислюючись над кожною відповіддю занадто довго. Відповідайте послідовно, не пропускаючи запитань.

№	Твердження	Ні	Скоріше ні, ніж так	Скоріше так, ніж ні	Так
1	Я часто не впевнений у власних рішеннях				
2	Іноді мені здається, що нікому немає до мене діла				
3	Часто, навіть добре виспавшись, я насилу змушую себе піднятися з ліжка				
4	Я постійно зайнятий, і мені це подобається				
5	Часто я надаю перевагу тому, щоб «плисти за течією»				
6	Я змінюю свої плани залежно від обставин				
7	Мене дратують події, через які я змушений змінювати свій розпорядок дня				
8	Непередбачувані труднощі іноді сильно виснажують мене				
9	Я завжди контролюю ситуацію настільки, наскільки це необхідно				
10	Іноді я настільки втомлююся, що мене				

	вже ніщо не може зацікавити				
11	Іноді все, що я роблю, здається мені марним				
12	Я намагаюся бути в курсі всього, що відбувається навколо				
13	Краще синиця в руках, ніж журавель у небі				
14	Увечері я часто почуваюся зовсім виснаженим				
15	Я віддаю перевагу ставити перед собою складні цілі й досягати їх				
16	Іноді мене лякають думки про майбутнє				
17	Я завжди впевнений, що зможу втілити в життя те, що задумав				
18	Мені здається, що я не живу повним життям, а лише граю роль				
19	Мені здається, що якби в минулому в мене було менше розчарувань і негараздів, зараз було б легше жити				
20	Проблеми, що виникають, часто здаються мені нерозв'язними				
21	Зазнавши поразки, я намагатимуся взяти реванш				
22	Я люблю знайомитися з новими людьми				
23	Коли хтось скаржиться, що життя нудне, це означає, що він просто не вміє бачити цікаве				
24	Мені завжди є чим зайнятися				

25	Я завжди можу вплинути на результат того, що відбувається навколо				
26	Я часто шкодую про те, що вже зроблено				
27	Якщо проблема потребує великих зусиль, я надаю перевагу відкласти її до кращих часів				
28	Мені важко зближуватися з іншими людьми				
29	Зазвичай оточення слухає мене уважно				
30	Якби я міг, я багато що змінив би в минулому				
31	Досить часто я відкладаю на завтра те, що важко виконати або в чому я не впевнений				
32	Мені здається, життя проходить повз мене				
33	Мої мрії рідко здійснюються				
34	Неочікуваності дарують мені інтерес до життя				
35	Іноді мені здається, що всі мої зусилля марні				
36	Іноді я мрію про спокійне, розмірене життя				
37	Мені бракує наполегливості, щоб довести розпочате до кінця				
38	Буває, життя здається мені нудним і безбарвним				
39	Я не маю змоги впливати на несподівані проблеми				

40	Оточення мене недооцінює				
41	Зазвичай я працюю із задоволенням				
42	Іноді я почуваюся зайвим навіть серед друзів				
43	Буває, на мене навалюється стільки проблем, що просто опускаються руки				
44	Друзі поважають мене за наполегливість і непохитність				
45	Я охоче беруся утілювати нові ідеї				

Ключі шкал Тесту життєстійкості

Для підрахунку балів відповідям на прямі пункти присвоюються бали від 0 до 3 («ні» – 0 балів, «скоріше ні, ніж так» – 1 бал, «скоріше так, ніж ні» – 2 бали, «так» – 3 бали), а відповідям на зворотні пункти – від 3 до 0 («ні» – 3 бали, «так» – 0 балів). Після цього підсумовується загальний бал життєстійкості та показники для кожної з трьох субшкал (залученості, контролю та прийняття ризику). Прямі та зворотні пункти для кожної шкали наведено нижче.

Ключі до тесту життєстійкості

Шкала	Прямі твердження	Зворотні твердження
Залученість	4, 12, 22, 23, 24, 29, 41	2, 3, 10, 11, 14, 28, 32, 37, 38, 40, 42
Контроль	9, 15, 17, 21, 25, 44	1, 5, 6, 8, 16, 20, 27, 31, 35, 39, 43
Прийняття ризику	34, 45	7, 13, 18, 19, 26, 30, 33, 36

Середні та стандартні відхилення загального показника й шкал

Норми	Життєстійкість	Залученість	Контроль	Прийняття ризику
Середнє	80,72	37,64	29,17	13,91

Стандартне відхилення	18,53	8,08	8,43	4,39
--------------------------	-------	------	------	------

Методика «Завершення речення: цінності у час війни»

Інструкція.

Перед вами подано незакінчені речення. Завершіть кожне з них першим, що спаде на думку. Відповіді можуть бути короткими або розгорнутими. Правильних чи неправильних варіантів немає. Опитування є анонімним.

№	Незакінчене речення	Відповідь
1	Найбільше я ціную зараз...	
2	У час війни для мене найважливіше...	
3	Я відчуваю підтримку, коли...	
4	Мені дає сили...	
5	Те, без чого я не уявляю життя...	
6	Те, що допомагає мені залишатися стійким(ою)...	
7	У майбутньому я хочу...	
8	Я мрію про...	
9	Мене надихає...	
10	Для мене «жити гідно» - це...	

Інтерпретація результатів

Отримані відповіді підлягають якісному узагальненню за допомогою методу контент-аналізу. Під час опрацювання матеріалу виділяються змістові категорії, що відображають основні ціннісні орієнтації респондентів. Кожна відповідь аналізується за смислом і віднесенням до певної категорії.

До найпоширеніших тематичних груп належать:

мир, безпека, спокій – орієнтація на стабільність і відчуття захищеності;
 родина, близькі люди – значущість міжособистісних зв'язків та емоційної підтримки;

віра, надія, духовність – звернення до внутрішніх ресурсів і пошук сенсу;
 допомога іншим, єдність – прагнення до взаємопідтримки й колективних дій;

освіта, розвиток – потреба у самовдосконаленні та здобутті знань;

свобода, гідність – цінність самоповаги та особистої автономії;
самореалізація, майбутнє – орієнтація на планування і реалізацію
власних можливостей.

Аналіз частоти згадувань кожної категорії дозволяє визначити домінуючі
цінності та їх ієрархію.